

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра міжнародних економічних відносин

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти

на тему
«Вплив глобальних процесів
на економічну діяльність підприємств»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЗД-21М(1,4)
ОПП «Менеджмент
зовнішньоекономічної діяльності»
спеціальності 073 «Менеджмент»

_____ Баришніков М. О.
« ____ » _____ 2022 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент

_____ Дар'я НАСИПАЙКО
« ____ » _____ 2022 р.

Рецензент _____

АНОТАЦІЯ

Баришніков М. О. Вплив глобальних процесів на економічну діяльність підприємств. – Випускна кваліфікаційна робота за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 073 «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». – Центральноукраїнський національний технічний університет Міністерства освіти і науки України. – Кропивницький, 2022.

В першому розділі викладено характеристику понять «глобалізація», «глобалізм», «конкуренція», досліджено сутність основних глобальних процесів, глобалізація як фактор загострення конкуренції між підприємствами. В другому розділі аналізовано особливості економічної діяльності АТ «Кіровоградське рудоуправління, продіагностовано конкурентоспроможність як фактор розвитку економіки у глобалізованому світі, досліджено ринок каоліну в Україні та світі. В третьому розділі запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств, а також визначено переваги технології Індустрії 4.0.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, конкуренція, конкурентоспроможність, глобальні процеси, індустрія 4.0, індустріалізація 4.0.

ANNOTATION

Baryshnikov M.O. The influence of global processes on the economic activity of enterprises. – Graduation qualification work at the second (master's) level of higher education in specialty 073 "Management" of the educational and professional program "Management of foreign economic activity". - Central Ukrainian National Technical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kropyvnytskyi, 2022.

In the first chapter, the characteristics of the concepts "globalization", "globalism", "competition" are described, the essence of the main global processes, globalization as a factor of intensifying competition between enterprises is investigated. In the second chapter, the peculiarities of the economic activity of Kirovohrad Ore Management JSC are analyzed, competitiveness is diagnosed as a factor in the development of the economy in the globalized world, and the kaolin market in Ukraine and the world is studied. In the third section, ways to increase the competitiveness of enterprises are proposed, as well as the advantages of Industry 4.0 technology are determined.

Key words: globalization, globalism, competition, competitiveness, global processes, industry 4.0, industrialization 4.0.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЯВЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	10
1.1. Сутність основних глобальних процесів на сучасному етапі розвитку цивілізації	10
1.2. Глобалізація як фактор загострення конкуренції між підприємствами....	17
Висновки до розділу 1.....	32
 РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ.....	33
2.1. Особливості економічної діяльності АТ «Кіровоградське рудоуправління».....	33
2.2. Діагностика конкурентоспроможності як фактору розвитку економіки у глобалізованому світі.....	42
2.3. Аналіз ринку каоліну в Україні та світі.....	50
Висновки до розділу 2.....	55
 РОЗДІЛ 3. ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ...56	
3.1. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств.....	56
3.2. Технології Індустрії 4.0 для зростання продуктивності та безпечності на промислових підприємствах.....	65
Висновки до розділу 3.....	76
 ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

На сьогоднішній день глобалізація стала однією з найважливіших характеристик сучасної світогосподарської системи, що визначають хід розвитку Землі. Глобалізація змусила по-новому переосмислити багато закономірності економічного розвитку. Згідно переважної точки зору на глобалізацію жодна дія, жоден процес у суспільстві (економічний, політичний, юридичний, соціальний) можна розглядати ізольовано один від одного. Глобалізація зачіпає практично всі сфери суспільства.

Актуальність теми полягає в тому, що процес глобалізації, який розгортається в сучасних формах має в собі досить велику кількість непорозумінь і протиріч, стає предметом гострих дискусій в академічних і ділових колах, на міжнародних форумах, де нерідко стикаються досить різні, часом прямо протилежні думки, оцінки, прогнози. На цей день досить важко знайти дискусійну тему, ніж глобалізація. Про неї говорять та сперечаються вчені, політики, бізнесмени, релігійні діячі, журналісти. Предметом жвавих дискусій є майже все – що таке глобалізація, коли вона розпочалась, як вона співвідноситься з іншими процесами суспільного життя, які будуть її наслідки.

Сьогодні масштабні інноваційні зрушення в економіці кардинально змінюють характер функціонування та умови розвитку суспільства. На сучасному етапі майбутній розвиток виробництва і споживання вимагає ресурсозберігальних технологій, належного рівня інтелектуального розвитку людини, суттєво змінює зміст праці, робить її творчою і неординарною. Інформаційна ера та нові технології в змозі забезпечити загальний високий рівень добробуту населення і гарантувати належну якість життя. Нині глобальність технологічних змін суттєво впливає і на сам спосіб життя суспільства.

Метою роботи є визначення основних глобальних процесів та тенденцій, які здійснюють вплив на діяльність як великих корпорацій, так і підприємств. Аналіз економічної діяльності фірми та підвищення її ефективності.

Відповідно до мети дослідження можна виокремити певні **завдання**, які мають бути вирішені:

- вивчити основні глобальні зміни світового середовища (економіка, політика, інвестиції, ін.);
- визначити сутність економічної діяльності підприємства;
- встановити доцільність проведення аналізу стану функціонування підприємства;
- провести аналіз фінансово-економічних показників підприємства;
- провести діагностику конкурентоспроможності як фактору розвитку економіки
- дослідити поняття Індустрія 4.0

Об'єктом дослідження є глобальні процеси, явища та тенденції, які відбуваються на міжнародному ринку та здійснюють вплив на діяльність підприємств.

Предметом дослідження є визначення залежності між основними світовими змінами, процесами та ефективністю функціонування компанії. Пошук шляхів вдосконалення та забезпечення сталого розвитку підприємства.

У процесі виконання роботи були використані наступні **методи дослідження** проблеми:

- історичний (для систематизації осиних подій, які вплинули на ті, чи інші глобальні процеси);
- графічний (для представлення динаміки зміни основних показників АТ «Кіровоградське рудоуправління»);
- статистичний (при зборі інформації про зміну показників);
- порівняння (для встановлення відмінностей між впливом глобалізації на підприємства);
- індукція (узагальнення результатів дослідження на основі впливу глобальних процесів на показники підприємств);

Результати, отримані в ході написання випускної кваліфікаційної роботи, полягають у вивченні та аналізі впливу глобальних процесів на економічну діяльність підприємств.

Теоретична значимість отриманих результатів полягає у наступному:

- на основі узагальнення факторів зниження конкурентоспроможності промислових підприємств запропоновано підвищити її рівень шляхом здійснення інноваційної діяльності, яка спрямована на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок та зумовлює випуск на ринок нового конкурентоспроможного товару;

- оцінюючи досвід розвинених країн щодо здійснення структурних трансформацій, роз'яснено необхідність розробки структурної політики для зростання промисловості та конкурентоспроможності економічної системи.

Практичне значення одержаних результатів дипломного дослідження полягає в тому, що цей матеріал може бути використаний установами, організаціями, державою при удосконаленні управління конкурентоспроможністю продукції, продуктивності праці.

Апробація результатів дослідження та їх публікація. Результати дослідження оприлюднені на наукових конференціях студентів та магістрантів Центральноукраїнського національного технічного університету та Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем» (м. Кропивницький, ЦНТУ), висвітлені в опублікованих тезах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

В першому розділі «Теоретико-методологічні основи виявлення процесів, що відбуваються в глобальній економіці» розкрито сутність

основних глобальних процесів на сучасному етапі розвитку цивілізації, глобалізація як фактор загострення конкуренції між підприємствами..

В другому розділі «Аналіз впливу глобальних процесів на економічну діяльність підприємств» досліджено особливості економічної діяльності досліджуваного підприємства; здійснено діагностику конкурентоспроможності як фактору розвитку економіки у глобалізованому світі.

В третьому розділі «Загрози та перспективи глобалізації економіки» запропоновані шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств, розглянуто особливості технології Індустрії 4.0 для зростання продуктивності та безпечності на промислових підприємствах.

Обсяг роботи. Дипломна робота викладена на 86 сторінках, її положення проілюстровані 11 таблицями та 10 рисунками. Список використаних джерел налічує 51 найменування і викладений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЯВЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сутність основних глобальних процесів на сучасному етапі розвитку цивілізації

Глобалізація як явище стрімко заповнила суспільне життя наприкінці ХХ століття. Її вплив охоплює майже всі його аспекти, і можна сказати, що це явище нове і водночас «старе як світ». Про це свідчить етимологія слова. Походження термінів «глобалізація», «глобалізм» ми знаходимо не лише в сучасному англійському глобальному (універсальному) визначенні, а й у більш давньому латинському *Globus terrae* (земна куля). Зауважимо, що поєднання цих двох понять дозволяє описати зміст і просторові межі процесу, який описує сам термін «глобалізація». По-перше, глобалізація поширюється майже на всі аспекти суспільного життя, охоплюючи економіку та політику, соціальну та культурну сфери. «Будь-хто із нас, навіть не помічаючи цього, повсякденно та повсякчасно стикається з різноманітними її наслідками. Та це навіть не стільки сировина, продукти кінцевого споживання, які потрапляють до нас, долаючи національні кордони, гори, моря й океани, скільки технології у найширшому розумінні їх значення. Це не лише виробничі, а й організаційні, навчальні, комунікаційні технології. Вони дійсно набувають загального характеру. В результаті швидко зближується стиль життя мешканців Півдня та Півночі, Сходу та Заходу. По-друге, просторові виміри глобалізації також набувають всеохоплюючого масштабу. Також у випадку, коли мешканці певних регіонів виявляються неготовими сприйняти досягнення сучасної цивілізації (первісні племена Австралії, Океанії, Амазонії, Африки) або коли керівництво країни намагається впровадити повну автаркію (Північна Корея), глобалізація справляє свій непереборний тиск. Та й сама спроба Північної Кореї відгородитися від оточуючого світу є визнанням його сили» [1].

Треба зауважити, що загальноприйняте визначення процесу глобалізації досі не визначене. Це зумовлено багатогранністю та різновекторністю впливу глобалізації на світогосподарські зв'язки та національні економіки. В цілому творцями першої глобалізаційної концепції вважають А. Сміта, Ф. Шатобріана, Дж. Вільямсона і Р. Робертсона. Вони розглядають глобалізацію як процес зростання взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн і їх економік, який спостерігається з XIX – початку XX ст. Сучасні науковці вважають, що глобалізація – це новітній процес, який інтенсивно почав розвиватися лише в другій половині XX ст. і органічно пов'язаний із процесом інтернаціоналізації різних сфер людського життя [2].

У своїй книзі «Про принципи політичної економії та оподаткування» 1817 року Давид Рікардо представив спрощений погляд на світ, який виявився настільки корисним і спокусливим, що все ще лежить в основі сучасного мислення про глобалізацію. Теорія порівняльних переваг Рікардо передбачає, що країни спеціалізуються на виробництві та експорті продуктів, які вони особливо вміють виробляти. Глобалізація 20-го століття відображала концепцію Рікардо, де торгівля здебільшого полягала в продажу товарів клієнтам в одній державі, які були виготовлені в іншій державі. Глобалізація 21-го століття також передбачає розділення виробничої діяльності. Оскільки фабрики перетинають кордони, внутрішньозаводські потоки товарів, ноу-хау, інвестицій, навчання, ідей та людей стають ключовими елементами міжнародної торгівлі [3].

Згідно визначенням академіка О. Білоруса, професора Д. Лук'яненка та ін., глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, політичних та соціальних систем, національних культур і навколишнього середовища. М. Кастельс під поняттям «глобалізація» розуміє властивість економіки функціонувати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всього світу. Вітчизняні вчені наголошують на утворенні єдиного, взаємопов'язаного світу, цілісного за своїми загальними контурами та внутрішнім

зв'язком елементів, вважаючи глобалізацію процесом безперешкодного переміщення капіталів, товарів, послуг, робочої сили, універсалізації господарського життя, який формує економічний простір як однорідну субстанцію і є передумовою трансформації сучасного світу в «мегасуспільство» [2].

Глобалізація має на увазі процес включення в систему транснаціональної взаємодії нарівні з національними державами, цілого ряду акторів як мікро-, так макро- та міжнародного рівня в якості рівноправних партнерів. Основною силою глобалізації є економічна глобалізація – процес перетворення світового господарства в єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили та капіталу шляхом подолання перепон між економіками окремих держав. В основу закладена діяльність мікроекономічних суб'єктів, що стимулює реагування національних, міжнародних і наднаціональних структур. Становлення економічних відносин у якості домінуючої форми суспільної взаємодії забезпечило зростання стимулів до розгортання активної глобальної взаємодії суб'єктів господарювання [1].

Французький науковець М. Алле вважає, що глобалізація руйнує умови ринку праці та економічного зростання, у цьому зв'язку він негативно оцінює й діяльність Світової організації торгівлі (СОТ) та Економічної комісії Євро-союзу. Схожу радикальну позицію займають дослідники, зокрема К. Омае, які стверджують про «кінець національної держави». Течія «гіперглобалізму» передбачає, що сьогодні вже існує світ «без кордонів», в умовах якого національні держави не відіграють провідної ролі, а їхнє місце займають глобальні корпорації, які не належать жодній державі та продукують стандартизовані в глобальному вимірі продукти, товари та послуги [2].

Дослідження основних наукових підходів до трактування поняття сутності феномену глобалізації світової економіки дасть змогу виокремити основні погляди на склад змістових ознак цього процесу та визначити ключові концептуальні підходи до його розуміння:

- По-перше, визначальною ознакою, яка трапляється у багатьох наукових працях, є феномен злиття (ринків, виробничих платформ, фінансових

ресурсів і капіталу і т. д.). На цю ознаку вказує американський вчений Т. Левітт, який вперше в 1983 р. ввів до наукового обігу термін «глобалізація». Відкриттям цього терміна він прагнув відобразити формування транснаціонального, планетарного рівня міжнародної економіки з властивими йому закономірностями, розуміючи глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляли багатонаціональні корпорації.

- По-друге, інша не менш важлива змістова ознака світової економічної глобалізації – її мережевий характер та інформатизація економіки. Слід розглядати глобалізацію як стан світу, для якого характерні мережі взаємозалежності, що простягаються на трансконтинентальні відстані, пропонує Р. Кеохане. До складових частин цих мереж належать рух й вплив потоків капіталу і товарів, інформації та ідей, а також пов'язані з екологією біологічно ефективні субстанції. М. Кастельс визначив глобалізацію як «нову капіталістичну економіку», основними характеристиками якої є інформація, знання та інформаційні технології як головні джерела зростання конкурентоспроможності і продуктивності. Вона організовується переважно через мережеву структуру менеджменту, виробництва та поділу, а не окремих фірм. З часом світова практика підтвердила, що розвиток інформаційної економіки став одним із каталізаторів процесів глобалізації.

- По-третє, вищезначені змістові ознаки злиття ринків, мережевий характер економіки та інформатизація зумовили виникнення явищ взаємозалежності національних економік, поглиблення інтернаціоналізації світового господарства, інтенсифікації міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій. Отже, взаємозалежність на міждержавному рівні, інтенсифікація міжнародних рухів капіталів, ресурсів, товарів (послуг), технологій та поглиблення інтернаціоналізації світового господарства також розглядаються в наукових колах як ключові змістові ознаки глобалізації світової економіки.

- По-четверте, в наукових працях вказується на ще одну важливу змістову ознаку світової глобалізації, а саме на посилення глобальної конку-

ренції й нерівномірність економічного розвитку. Л. Лабезник розглядає глобалізацію як складний процес формування цілісної системи сучасного світового господарства на основі транснаціонального поділу праці, для якого характерними є посилення глобальної конкуренції і нерівномірність економічного розвитку.

- По-п'яте, потрібно виділити таку важливу змістову ознаку, яка характеризує явище світової глобалізації, як ефект синергії від злиття та взаємодії ринків, виробництв та національних економік. Цю ознаку враховує у своєму трактуванні означеного процесу українська дослідниця Ю. Самойлик. Вона стверджує, що глобалізація економіки – це закономірний процес поглиблення взаємозв'язків між національними економіками країн світу з метою досягнення синергетичних ефектів у процесі безперервного зростання попиту на основі комплексного підходу до використання фінансово-економічних ресурсів, капіталів, виробництва, продажу послуг (продукції) для забезпечення балансу соціально-економічної, екологічної й енергетичної системи [4].

Визначають цілу низку передумов економічної глобалізації (рис. 1.1).

За умов глобалізації інтернаціоналізація економіки набуває нових рис:

- Створюється глобальне світове виробництво на основі зародження наднаціональних відтворювальних ядер, планетарного охоплення світової економіки впливом транснаціональних корпорацій й транснаціональних банків, розвитку довгострокових виробничих зв'язків, договорів про партнерство.
- Стає іншим зміст світогосподарських зв'язків. Швидкість зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи збільшення виробництва, а 10 фінансові потоки перевищують трансакції, пов'язані з експортом товарів і послуг.
- Змінюється спрямованість та структура міжнародної торгівлі. Зростає товарообмін наукомісткою продукцією між розвиненими державами.
- Сильно перетворюється фінансова сфера, змінюється її роль у світовій економіці на основі прогресуючого зростання валютних, кредитних

ринків. Транскордонні фінансові потоки, продовжуючи обслуговувати економіку, виступають як відокремлені від відтворювального процесу.

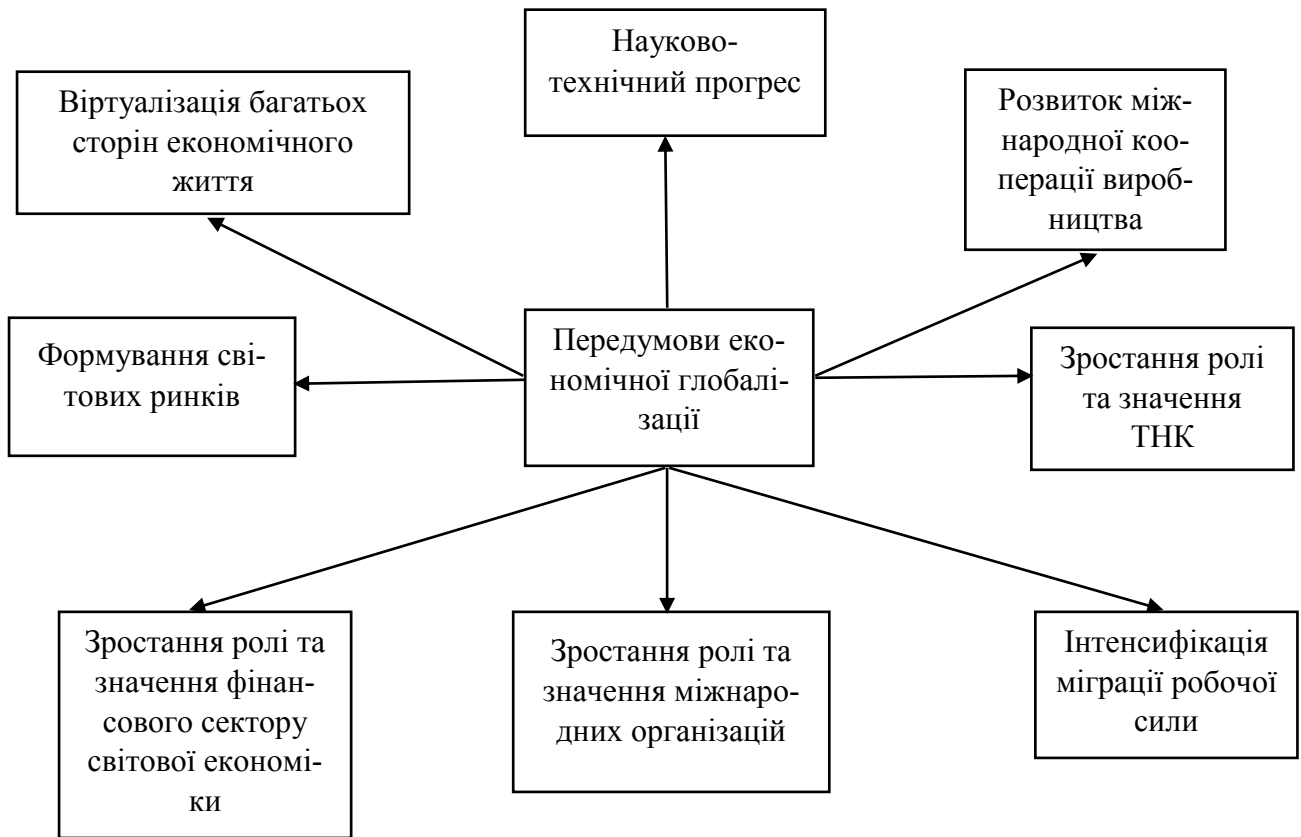

Рис. 1.1. Передумови економічної глобалізації [1].

Основного значення набуває глобальний капітал, який не може бути зачислений до жодного національно-державного утворення, інтенсифікується його територіальна експансія та функціональна диверсифікація, формуються віртуальні ринки глобального капіталу, які ґрунтуються на новітніх інформаційних і фінансових технологіях, інтенсифікується пошук світового центру управління та інструментів регулювання глобальних світогосподарських процесів (рис. 1.2), [4].

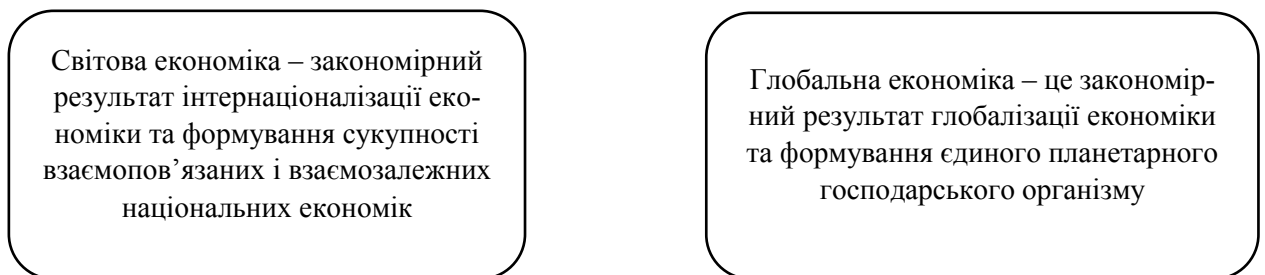

Рис. 1.2. Глобальна економіка як процес переходу від світової до планетарної господарської системи.

На глобалізацію дуже впливають глобальні проблеми. Глобальні проблеми – це сукупність життєво важливих проблем людства, від розв’язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку. Глобальні проблеми людства взаємопов’язані, охоплюють всі сторони життя людей, стосуються всіх країн народів та верств населення, стосуються як поверхні землі, так і Світового океану, атмосфери планети, навколоземного та космічного простору. Глобальні проблеми призводять до великих економічних та соціальних збитків. Поява глобальних проблем відноситься до другої половини XX ст. Воно пов’язане як з конкретною сферою життєдіяльності суспільства, так і з відповідним соціально-економічним середовищем, де реалізується та чи інша сфера діяльності людства [5].

Сьогодні до всеосяжних, тобто глобальних, проблем людства належать:

- Демографічна проблема, спричинена швидким зростанням населення в найбільш бідніших країнах світу.
- Продовольча проблема.
- Деградація земель.
- Енергетична і сировинна проблема.
- Проблема миру і роззброєння.
- Політичні проблеми.
- Проблема подолання відсталості країн, що розвиваються.
- Екологічні проблеми – пов’язані з інтенсивним руйнуванням довкілля, що робить нашу планету непридатною для життя.
- Соціальні проблеми.
- Політичні проблеми.
- Економічні проблеми.

Найбільш небезпечними для людства є політичні проблеми:

- війни і миру та гонки озброєнь в глобальному масштабі;
- економічного і політичного протистояння Сходу і Заходу, Півночі та Півдня;

- вирішення регіональних релігійних і військово-політичних конфліктів в Європі, Азії та Африці.

Важливе місце займають екологічні проблеми:

- знищення природних ресурсів
- забруднення довкілля
- збіднення генофонду Землі.

1.2. Глобалізація як фактор загострення конкуренції між підприємствами

Сенс поняття «конкурентоспроможність» найчастіше пояснювався такими загальними термінами, як здатність, потенціал, ймовірні майбутні можливості фірм, країн успішно продавати товари, послуги в умовах ринкової конкуренції. Ці визначення є недосконалими та потребують уточнення. Про це влучно зауважили М. Дельгадо, К. Кетельс, М. Портер, С. Стерн. Зокрема, вони наголошували, що сучасні уявлення про конкурентоспроможність пов'язані з тим, що лежить в основі створення багатства та економічних показників. Неявна, прихована сутність того, що визначає економічні показники країн та їх багатство, змусила науковців шукати способи більш точного опису конкурентоспроможності за допомогою оцінок властивостей (характеристик) реального явища, яке воно узагальнює. При цьому вони зіткнулися з новою проблемою: яким чином оцінити такі властивості як «здатність», «потенціал», «можливості», які відображають не сутність, а випадкову природу конкурентоспроможності? Це впливає з того, що в реальному житті, наприклад, потенціал чи можливості можна реалізувати або не реалізувати. Водночас відомо, що економічна наука вивчає переважно закономірні, причинно-наслідкові явища, а не випадкові. Останні є предметом аналізу теорії ймовірностей. Конкуренція будучи найважливішою ланкою системи ринкового гос-

подарства виражає сутність ринкових відносин. Значення «конкуренція» (з лат. *Concurrentia*) означає: змагання, суперництво. Аналіз проблеми конкуренції й конкурентоздатності до 90-х років минулого століття в Україні не мало необхідності, оскільки термін «конкуренція» не застосовувався в радянській економіці, а у словнику політичної економії конкуренція визначалася як «антагоністична боротьба між приватними товаровиробниками за найбільш вигідні умови виробництва й збуту товарів». Термін конкуренції сполучалося з анархією, хижацькими методами, та важкими соціальними результатами. Елементи конкуренції й конкурентної боротьби були знайомі тільки керівникам підприємств, чия продукція йшла на зовнішній ринок. Відсутність приватної власності на засоби виробництва й установлення планів для всіх підприємств було причиною відсутності конкуренції [6].

«Конкурентоспроможність» – одне із широковживаних економічних понять, яке не має загальновизнаного трактування. «Воно використовується для опису в ринкових економіках подій, що пов'язані з конкурентними змаганнями за споживача. Оперувати цим поняттям для аналізу монопольних ринків, або сфер товарного обігу планово-централізованих економік, немає сенсу». Повний аналіз історії теоретичного розвитку поняття «конкурентоспроможність» здійснили: англійський учений Р. Мартін; австрійські науковці К. Айгінгер, С. Беренталер-Зібер, Й. Фогель; американські – М. Дельгадо, К. Кетельс, М. Портер, С. Стерн, польські – Т. Сюдек, А. Завойська [7].

За Законом України «Про захист економічної конкуренції», «економічна конкуренція – це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт не може визначати умови обороту товарів на ринку». Основними рисами пояснення сучасної економічної конкуренції є [6]:

- цивілізований, узаконений характер цієї боротьби;

- подібність (взаємозамінність) товарів, виробники яких конкурують;
- внаслідок самотійних дій інших сторін кожен конкурент має обмежені можливості впливу на умови товаропотоку на відповідному ринку;
- ідентичність характер або близькість потреб цільової групи споживачів, з якою актуальна конкуренція;
- спільність, тотожність цілей, які створює ця конкуренція.

Конкурентна взаємодія продавців і покупців ґрунтується на їх протилежних намірах продати якомога дорожче, а купити по можливості дешевше. Коли певний суб'єкт виступає в ролі продавця, він прагне до завищення ціни, а в ролі покупця – виторгувати найнижчу ціну.

Враховуючи особливості здійснення конкуренції, можна виділити кілька її видів [9]:

1. за рівнем втручання держави:
 - вільна;
 - регульована;
2. за характером конкурентної боротьби:
 - внутрігалузева;
 - міжгалузева;
 - міжнародна;
3. за ступенем інтенсивності конкуренції:
 - приваблива, коли у даному сегменті суб'єкт якісно задовольняє свої потреби або отримує вищі прибутки, порівняно з попереднім сегментом;
 - помірна, якщо дії суб'єкта конкуренції підтримують конкурентне середовище в даному сегменті ринку;
 - жорстка для об'єкта конкуренції, коли суб'єкт поглинає, знищує або витісняє об'єкт з даного сегменту;

- жорстка для суб'єкта конкуренції, якщо об'єкт (конкурент) поглинає, знищує чи витісняє суб'єкт з даного сегменту.

Конкуренція може відбуватися на таких рівнях:

- місцевому (у групі, відділі, організації);
- регіональному (в районі, місті, області);
- національному (в країні);
- міжнаціональному (в кількох країнах);
- глобальному (в світовому масштабі без чітко окреслених країн)

Вчені, які досліджують конкуренцію виділяють такі її форми: досконалу (чисту), недосконалу (монополістичну, олігополістичну тощо); цінова, нецінова, недобросовісна (нечесна). Головними ж формами конкуренції в сучасних умовах вважаються:

1. конкуренція між альтернативами (субститутами, новими продуктами і потребами, нове застосування старих продуктів);
2. боротьба за винаходи, відкриття, розвиток виробництва нових або вдосконалення старих продуктів, вдосконалення методів управління і збуту;
3. поява нових підприємців і підприємницьких структур в уже існуючих сферах діяльності;
4. розширення географічного середовища конкуренції;
5. конкуренція всередині окремих об'єднань між їх складовими частинами (цехами, філіалами та ін.), між різними продуктами одного концерну або між різними функціями (інженерами і комерсантами) однієї компанії;
6. реклама як інтегральна і головна функція конкуренції [10].

Переваги конкуренції [9]:

- впровадження нової техніки та технології;
- розвиток науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

- впровадження нових форм та методів організації виробництва й праці;
- підвищення кваліфікації та перепідготовка працівників;
- розвиток інформаційної системи у фірмах;
- пошук оптимальних критеріїв виробництва;
- зниження цін на продукцію, підвищення її якості, удосконалення дизайну;
- економія усіх видів використовуваних ресурсів;
- удосконалення управління виробництвом

Недоліки конкуренції [10]:

- надмірні витрати на рекламу;
- розорення значної кількості дрібних, середніх, інколи й частини крупних товаровиробників;
- фінансові спекуляції й махінації з метою «поглинання» конкурентних фірм;
- зловживання економічною владою з боку гігантських монополій, придушення вільної конкуренції;
- злочинність і корупція.

Коротко охарактеризуємо прийоми цінової і нецінової конкуренції (табл. 1.1) [6].

Для оцінки чинності конкуренції в галузі застосовують різні методи та засоби, оцінюючи при цьому мінливі фактори .

Методи конкуренції на основі [6]:

- критерію підвищення якості товару (нецінова);
- критерію підвищення якості, сервісу товару;
- зниження ціни (цінова);
- зниження експлуатаційних витрат у споживача товару;
- використання всіх конкурентних переваг об'єкта й суб'єкта (інтегральна).

Таблиця 1.1

Прийоми цінової і нецінової конкуренції

Цінова конкуренція це вид конкурентної боротьби за допомогою цін, передусім шляхом їх зниження з метою стимулювання попиту. Використовується великими компаніями, орієнтованими на масовий попит, фірмами, що не мають достатніх сил і можливостей у сфері нецінової конкуренції, а також під час проникнення на ринки з новими товарами, при зміцненні позицій у разі раптового загострення проблеми збуту.	
«Цінова війна»	Витіснення конкурентів шляхом поступового зменшення цін з розрахунку на фінансові труднощі конкурентів, що пропонують аналогічні товари, собівартість яких більша. Далі ціни підіймаються знову, та ініціатор «війни» компенсує втрати і витрати, пов'язані з витісненням конкурентів. Якщо конкуренти зроблять у відповідь кроки, цінова війна виявляється малоефективною; фірма може потрапити в «мертву петлю» - процес стрімкого падіння компанії, що увійшла до порочного кола невдач.
«Утримання цін»	Витіснення конкурентів за допомогою утримання цін в період їх зростання у фірм-конкурентів. Засіб ефективний в умовах інфляції, проте скористатися ним можуть не всі, наприклад, особливо складно це робити тим фірмам, які працюють на імпортній сировині.
«Маневрування цінами»	Надання різних знижок, таємне зниження цін, встановлення однакових цін або максимальне зближення цін на товари різної якості. Поширеним є встановлення цін зі знижками: знижки за прискорення оплати, знижки за платіж готівкою; знижки за кількість товару або серійність; знижки з преїскурантних цін на товар, призначені для дрібнооптової торгівлі; дилерські знижки; знижки для окремих категорій покупців, в замовленнях і постійних контактах з якими зацікавлений продавець; експортні знижки іноземним покупцям; знижки за поза сезонну купівлю товару; приховані знижки у вигляді послуг (безкоштовна доставка товару, пільгові кредити, консультації по експлуатації і т. п.); товарообмінний залік, тобто зменшення ціни нового товару за умови повернення раніше купленого тощо.
«Ціновий прорив»	Становить собою проникнення на ринок принципово новою високоякісною продукцією і встановлення на неї початкової нижче за рівень ринкових цін (в середньому на 30—50 %) з метою залучення масового покупця і збільшення частки фірми на ринку. Стратегія ефективна, якщо існує значний споживчий ринок, попит покупці досить еластичний, а «ціна впровадження» нижча за рівень витрат виробництва основних конкурентів, що не дозволяє їм швидко і суттєво знизити ціни.
Нецінова конкуренція базується на виділенні окремих товарів з низки товарів-конкурентів і наданні їм унікальних, відмітних для покупця властивостей (зміна властивостей продукції; надання продукції якісно нових властивостей; створення нової продукції для задоволення тих же потреб; створення нової продукції для задоволення потреб, що не існували раніше; оновлення властивостей товару, що є символом моди, престижу; вдосконалення послуг, супутніх товару (демонстрація, установка, гарантійний ремонт)	

Продовження табл. 1.1	
Конкуренція, заснована на проміжку часу	Полягає в тому, щоб перетворити на фактор конкурентної переваги час від зародження ідеї продукту до початку його постачань покупцям. Час, що витрачається фірмою на виконання замовлення клієнта (продуктивний час), не тільки визначає величину втрат компанії, але і служить лакмусовим папірцем того, наскільки уважні її співробітники до клієнтів. Концентрація зусиль компанії на скороченні часу виконання замовлень дозволяє знижувати витрати і покращувати сервіс одночасно. Дж. Стік і Т. Хаут відкрили правило «від 0,05 до 5»: для більшості продуктів тільки 0,05-5% всього часу є «продуктивним» (таким, що збільшує цінність продукту). Більше 95 % часу, який продукт в тій або іншій формі проводить в компанії-його виробнику, втрачається даремно. Знизивши втрати, час виходу продукції на ринок можна скоротити в 20 - 200 разів. Час виходу продукції на ринок повинен співставлятися з аналогічними показниками конкурентів.
Конкуренція заснована на проміжку часу для споживання товару	Конкуренція витікає з поділу товарів на ті, що споживають (перегляд телепередач, рибалка, заняття спортом тобто все, що відноситься до дозвілля) й ті, що зберігають особистий час покупців (найчастіше це послуги: прибирання удома, відкладена на «потім»; харчування в ресторанах швидкого обслуговування; здійснення покупок в невеликих магазинах, на АЗС, поштою, через Інтернет тощо; приготування їжі із заморожених готових продуктів; найом працівників для догляду за будинком; використання посудомийних машин, печі СВЧ.).

Чинники конкурентної боротьби:

1. обсяг ринку. Чим більший ринок, тим сильніші конкуренти;
2. темпи зростання ринку. Швидкі темпи зростання ринку полегшують проникнення на нього інших виробників;
3. потужності фірми. Надлишкові потужності зумовлюють зниження цін;
4. вхідні і вихідні ринкові бар'єри. Бар'єри захищають позицію фірми, їх відсутність робить ринки доступними для проникнення на них неконкурентоспроможних новачків;
5. ціна. Використання цін з метою досягнення кращих економічних умов збуту, завоювання ринку. Цінова конкуренція включає маневрування цінами, систему прихованих скидок і уступок порівняно з оголошеними цінами для тих чи інших покупців (перш за все крупних), зниження цін, використання однакових цін на товари різної якості тощо;
6. рівень стандартизації товарів. Споживачі можуть легко переключитися на товар конкурента за умови стандартизованої продукції;

7. мобільні технологічні модулі;
8. вимоги до обсягів необхідних капітальних вкладень. Жорсткі вимоги підвищують ризик, створюють додаткові бар'єри входу-виходу;
9. інтегрованість фірми. Вертикальна інтеграція підвищує вимоги до розміру капіталу, зумовлює суттєві відмінності у конкурентоспроможності та витратах на виробництво в інтегрованих, частково інтегрованих і неінтегрованих фірмах;
10. економія на масштабі. Збільшує частку ринку, необхідну для досягнення конкурентоспроможності товару;
11. швидкість оновлення асортименту продукції [10].

Важливим результатом посилення процесів глобалізації є зміна характеру конкуренції. Конкуренція, в результаті порушення балансу між основними суб'єктами конкурентного середовища – держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, дрібних виробників – набуває характеру геоекономічної конкуренції. Із з'явленням на світовій економічній арені нових могутніх суб'єктів, таких як ТНК, боротьба розвертається не тільки між державами, але державами і новими суб'єктами. Боротьба зав'язується і за внутрішній ринок, і за частку на світовому ринку, як джерело робочих місць і нових доходів. У поєднанні з обмеженістю ресурсів, низьким рівнем конкурентоспроможності країн, що розвиваються, екологічними обмеженнями це привело до того, що зараз розгортається боротьба вже не тільки за ефективність виробництва, але і за саме право виробництва як основу існування і безпеки держави. [6]

Міра інтенсивності конкуренції залежить від ряду чинників [9]:

1. Конкуренція на ринку посилюється із збільшенням кількості конкурентів і вирівнюванням їх розмірів та виробничих потужностей. Вважається, що чим більша кількість конкуруючих між собою фірм, тим вища ймовірність появи нових творчих стратегічних ініціатив. Це послаблює вплив дій однієї фірми на інші й знижує при цьому ймовірність їх прямої реакції у відповідь на ці дії. При більшій кількості фірм покупці

отримують можливість обирати серед багатьох продавців, що знижує ймовірність пристосування ринку однією фірмою для своєї вигоди. Коли розміри та потужності конкуруючих фірм однакові, то шанси на відносно справедливі умови конкуренції підвищуються, а перемога у конкурентній боротьбі, панівне становище і певний контроль за ринком з боку однієї або двох фірм стають не вигідними.

2. Конкуренція між фірмами посилюється при повільному зростанні попиту на продукцію і послуги. На ринках, що швидко зростають спостерігається послаблення конкуренції завдяки тому, що місця вистачає для будь-якого бізнесу, а тому фірмі необхідно використовувати усі фінансові та управлінські ресурси, щоб не відставати від зростання ринку. Якщо темпи зростання сповільнюються, фірми, що прагнуть розширити свою діяльність, або компанії з великими виробничими потужностями зазвичай знижують ціни й використовують іншу тактику для підвищення обсягу продажу, ініціюючи таким чином боротьбу за частку ринку. Це конкурентне суперництво може завершитися поразкою слабких і менш ефективних фірм, внаслідок чого галузь консолідується в меншу, але індивідуально міцнішу групу продавців.
3. Конкуренція підвищується, якщо галузеві умови такі, що у конкурентів з'являється нагода використати зниження цін або інші засоби конкурентної боротьби для збільшення обсягу збуту своєї продукції. Коли частка постійних витрат в сукупних витратах значна, то витрати на одиницю продукції будуть найнижчими при максимальному або наближеному до нього використанні виробничих потужностей, оскільки чим вищий обсяг виробництва, тим менша частка цих витрат в розрахунку на одиницю товару. Пасивні потужності призводять до відчутного зростання витрат за рахунок збільшення у них частки постійних затрат. Пониження ринкового попиту й рівня використання виробничих потужностей, зростання витрат в розрахунку на одиницю продукції змушує конкуруючі фірми вдаватися до таємних цінових поступок, спеціаль-

них знижок та іншої тактики, що дозволяє підвищити обсяг продажу і посилити конкуренцію. У випадках сезонного розпродажу або невідповідності для зберігання продукції конкуренція посилюється щоразу, коли фірми застосовують тактику демпінгу, пропонуючи на ринку значні обсяги своєї продукції.

4. Конкуренція посилюється, якщо у покупців не виникають значні витрат при заміні у споживанні одного товару іншим. Конкурентам тим легше перехопити покупців один у одного, чим нижчі витрати споживачів на заміну одного товару іншим. З іншого боку, високі витрати споживачів значною мірою захищають продавця від таких намірів з боку конкурентів.
5. Конкуренція посилюється, коли одного або кількох конкурентів не влаштовує становище, що склалося на ринку, і ними вживаються заходи для виправлення ситуації за рахунок конкурентів. Підприємства, які перебувають у важкому фінансовому становищі або на межі банкрутства, часто змушені вдаватися до агресивних дій. Новий етап конкурентної боротьби та посилення її за частку ринку можуть призвести до поглинання малих конкурентів більшими, появи на ринку нової продукції, посилення реклами, встановлення спеціальних цін тощо.
6. Конкуренція підвищується пропорційно до ефекту від успішно реалізованої фірмою стратегічної дії. Чим вищий рівень очікуваної винагороди, тим вища ймовірність того, що окремі фірми прагнутимуть застосувати конкретну стратегію. Ступінь віддачі стратегічної дії залежить від швидкості, з якою фірми-суперники реалізують свої дії у відсіч. Коли їх реакція буде неспішною чи її зовсім не буде протягом активних стратегічних дій фірми-ініціатора, то остання може отримати поряд з прямою економічною вигодою ще й перевагу в часі, який конкурентам буде важко наздогнати. Отже, чим суттєвіший ефект очікується від реалізації стратегічної дії, тим вищий рівень ризику можливої відсічі конкурентів. Підприємства, які ретельно оцінили кожного із своїх кон-

курентів і проаналізували їхні можливості, можуть точніше передбачити реакцію суперників на свої стратегічні дії. Фірмі важливо зрозуміти причини, що зумовлюють зміни конкурентної стратегії суперників з тим, щоб вжити необхідних заходів і контрзаходів.

7. Конкуренція посилюється за умови, що вийти з бізнесу витратніше, ніж залишитися в ньому та конкурувати. Високі вимоги і перепони щодо виходу фірми з ринку (вихідні бар'єри) у т. ч. й високий рівень витрат спонукають фірми залишитися на ринку і конкурувати, навіть при низьких прибутках, а то й збитках.
8. Конкуренція тим мінливіша й непередбачуваніша, чим різноманітніший спектр конкурентів з погляду особливостей корпоративних пріоритетів, ресурсного потенціалу, здатності до нетрадиційних дій та інше.
9. Конкуренція посилюється внаслідок поглинання сильними фірмами і компаніями галузі слабких фірм-суперниць, а також завдяки спланованим і профінансованим діям щодо створення в галузі окремих сильних фірм чи корпорацій.

У 2004 р. експертами Всесвітнього економічного форуму розроблений та запропонований такий показник, як «Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI), який розраховується за кожною країною окремо та публікується у щорічній Доповіді глобальної конкурентоспроможності».

З 2006 р. ІГК (GCI) став розглядатись як основний показник для порівняльної оцінки конкурентоспроможності різних країн планети. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається зі 114 показників, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку країн. Ці показники групуються у 12 груп-факторів конкурентоспроможності, що складають три субіндекси, а саме базові вимоги, фактори ефективності, фактори інновації (рис 1.3), [8].

Рис. 1.3. Індекс глобальної конкурентоспроможності [8].

Із усієї кількості базових показників «рейтингу GCI третина визначається на основі статистичних даних (зовнішній борг, бюджетний дефіцит, тривалість життя населення тощо) та результатів досліджень, які здійснюють міжнародні організації на регулярній основі, дві третини – це результати спеціальних опитувань понад 14 тисяч лідерів бізнесу зі 137 країн світу».

Вчені виносять оціночні судження щодо базових показників у діапазоні від 1 (найгірше значення) до 7 (найкраще значення). Кожному субіндексу надаються вагові коефіцієнти відповідно до стадії розвитку національної економіки країн, які беруть участь у рейтингу GCI. Світовий економічний форум виділяє три основні стадії розвитку економіки країн: економіка, орієнтована на фактори виробництва; орієнтована на ефективність; орієнтована на інновації. Крім того, виділяють перехідні групи: від першої до другої стадії, від другої до третьої [8].

Розглядаючи детальніше 12 індикаторів, виділимо показники кожного з них [4].

1. Інституції

- Державні установи: право власності (в т. ч. захист прав інтелектуальної власності); етика і корупція (довіра політикам); зловживання впливом (незалежність судочинства, фаворитизм у процесі ухвалення рішень чиновниками); ефективність уряду (державні розтрата, тягар державного контролю, ефективність законодавчої бази, прозорість вироблення урядом політичного курсу); безпека (витрати бізнесу внаслідок тероризму, злочинності і насильницьких дій; організована злочинність; надійність поліції);
- Приватні установи: корпоративна етика (етична поведінка компаній); підзвітність (міцність стандартів аудиту і звітності, ефективність корпоративних органів управління; захист інтересів міноритарних акціонерів).

2. Інфраструктура

- Електрика і телефонна інфраструктура: якість постачання електроенергії; кількість абонентів мобільного зв'язку/ на 100 жителів; кількість абонентів фіксованого зв'язку/ на 100 жителів;
- Транспортна інфраструктура: якість усієї інфраструктури; якість доріг; якість портової інфраструктури; якість інфраструктури повітряного транспорту; якість залізничної інфраструктури.

3. Макроекономічна стабільність

- Державний борг;

- Валові національні заощадження,% від ВВП;
 - Баланс державного бюджету у % від ВВП;
 - Кредитний рейтинг країни;
 - Інфляція
4. Охорона здоров'я та початкова освіта
- Охорона здоров'я: вплив малярії на бізнес; коефіцієнт захворюваності малярією; захворюваність на туберкульоз/ на 100000 жителів; рівень розповсюдження ВІЛ, % дорослого населення; дитяча смертність/1000 живонароджених; очікувана тривалість життя;
 - Початкова освіта: якість початкової освіти; зарахування до початкових навчальних закладів.
5. Вища освіта та професійна підготовка
- Кількісне значення освіти: зарахування до закладів середньої освіти; зарахування до закладів вищої освіти;
 - Якість освіти: якість освітньої системи; якість навчання математичним і природничим наукам; якість управління в школах; доступ до мережі Інтернет у школах;
 - Навчання за місцем роботи: доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів; ступінь професійної підготовки персоналу.
6. Ефективність товарного ринку
- Конкуренція;
 - Якість умов попиту.
7. Ефективність ринку праці
- Гнучкість: гнучкість визначення заробітної плати; вплив оподаткування на стимули до роботи;
 - Використання талантів: здатність країни утримувати таланти; здатність країни залучати таланти.
8. Розвиток фінансового ринку

- Ефективність: наявність фінансових послуг, доступність фінансових послуг; фінансування через місцевий ринок капіталу; простота доступу до кредитів; наявність венчурного капіталу;

- Надійність і довіра: міцність банків; регулювання фондових бірж.

9. Технологічна готовність

- Технологічні запозичення: наявність новітніх технологій; освоєння технологій на рівні фірм; прямі зовнішні інвестиції та передача технологій;

- Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій: інтернет-користувачі, % населення; абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів; пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача; активні абоненти мобільного зв'язку / на 100 жителів.

10. Розмір ринку

- Розмір внутрішнього ринку;

- Розмір іноземного ринку.

11. Конкурентоспроможність компаній

- Чисельність місцевих постачальників;

- Якість місцевого постачальника;

- Ширина ланцюга створення вартості;

- Управління міжнародним розповсюдженням;

- Модернізація виробничого процесу;

- Межі маркетингу.

12. Інновації

- Здатність до інновацій;

- Якість науково-дослідних інститутів;

- Витрати компаній на дослідження і розробки;

- Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці;

- Державні закупівлі високотехнологічної продукції;

- Наявність вчених та інженерів.

Забезпечення конкурентоспроможності продукції є визначним напрямом вступу в глобальну економічну систему, зважаючи на реально більш вигідне розташування збутових мереж, перспективи спільної розробки та використання новітніх технологій виробництва продукції, опанування нових способів просування та продажу продукції і товарів.

Висновки до розділу 1

Процеси глобалізації за змістом та структурою надзвичайно складні, багатогранні та суперечливі, що унеможлиблює формулювання єдиного, прийнятного для всіх випадків визначення їх впливу на національні економіки. Найважливішими аспектами у цьому плані визначено: розширення конкуренції між ними та суб'єктами господарювання; трансформацію економічних функцій держави та делегування на глобальний рівень окремих з них; розширення сфер впливу за межі національних кордонів відповідно до нових глобальних правил економічної діяльності; здійснення основних змін у структурі національної економіки та формування нового середовища для національного розвитку в цілому; посилення процесів міжнародної інтеграції та взаємодії національних господарств, що перетворюється на найпотужніший чинник їхнього функціонування. Під впливом багатьох факторів глобалізації, що несе як позитивні впливи, так і певні загрози, кожна країна, яка має намір інтегруватися у світовий економічний простір, постає перед завданням визначення своїх конкурентних переваг, щоб належним чином конкурувати з іншими державами на світовому ринку. Виходячи з вищенаведеного, глобальна конкуренція для галузей має доволі неоднозначні властивості. З одного боку цей процес сприяє зростанню виробництва, підвищенню якості продукції і взагалі спрямований на якомога якісніше задоволення потреб споживачів. Проте, не слід виключати, що він здатен дестабілізувати існуючий процес суспільного виробництва.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Особливості економічної діяльності АТ «Кіровоградське рудоуправління»

Кіровоградське рудоуправління було утворено в 1935 році для забезпечення вогнетривкою сировиною заводів металургійної галузі. Підприємство розташоване в центральній частині України, в 20-ти км від г.Кропивницький, в мальовничих місцях, властивих лісостепового регіону України і спеціалізується по видобутку вторинних каолінів. В даний час розробляється Обознівське родовище вторинних каолінів.

Повне найменування Товариства: акціонерне товариство "Кіровоградське рудоуправління";

Скорочене найменування Товариства: АТ "Кіровоградське рудоуправління".

Скорочене найменування Товариства англійською мовою: SC «Kirovogradske rudoupravlinya».

Тип Товариства – приватне.

Метою діяльності Товариства є здійснення підприємницької діяльності для отримання прибутку і використання його в інтересах акціонерів, для розвитку Товариства і задоволення соціально-економічних інтересів акціонерів і членів трудового колективу Товариства.

Товариство в порядку, передбаченому чинним законодавством України, має право здійснювати всі види господарської діяльності, які відповідають меті Товариства.

Предметом діяльності Товариства є:

- добування піску, гравію, глини і каоліну;
- виробництво, заготівля, закупівля, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції;

- риборозведення та ведення інших видів водного господарства;
- торгівельна діяльність, у тому числі оптова, роздрібна, комісійна, торгівельно – посередницька, торгівельно – закупівельна діяльність з торгівлі матеріалами, сировиною та іншими видами непродовольчих та продовольчих товарів;
- надання транспортних послуг з перевезення вантажів та пасажирів автомобільним транспортом;
- ремонт вузлів, механізмів та агрегатів гірничого, транспортного та іншого обладнання;
- будівельна діяльність, у тому числі будівництво, реконструкція, ремонт нежитлових та житлових об'єктів;
- надання послуг юридичним та фізичним особам;
- пошук (розвідка) корисних копалин;
- водопостачання та водовідведення;
- різні види зовнішньоекономічної діяльності, які не заборонені законом. Товариство може здійснювати будь – які інші види підприємницької (господарської) діяльності, якщо вони не заборонені законодавством України і відповідають меті, зазначеній у цьому Статуті;
- здавання в оренду власного рухомого та нерухомого майна;
- інші види діяльності, не заборонені законодавством України.

Види діяльності, на які необхідні спеціальні дозволи, здійснюються після одержання відповідних дозволів, ліцензій, сертифікатів в установленому законом порядку.

В даний час розробляється відкритим способом кар'єр №1 Обознівського родовища вторинних каолінів.

Сировина, що залягає в цьому родовищі, за фізико-хімічними властивостями і змістом основних компонентів є однією з кращих в Європі. Фракція сировини - від 100 до 200 мм.

Виробнича лабораторія оснащена необхідним обладнанням для проведення експрес-аналізу якості продуктів збагачення на всіх переділах технологічного процесу. Разом з цим в лабораторії підприємства розроблені і впроваджені методики тестування якості продукції на відповідність нормативній документації.

Кіровоградське рудоуправління приділяє велику увагу питанням екології і прагне звести до мінімуму вплив виробництва на навколишнє середовище. Мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище, раціональне використання природних ресурсів - це ключові напрямки екологічної політики компанії.

Гарантією успішної співпраці є сучасне матеріальне і технічне оснащення підприємства, висока кваліфікація наших співробітників, постійний діалог зі споживачами.

Для того, щоб розробити план на перспективу за поточної ситуації в країні, зміні глобальних орієнтирів, керуючому персоналу необхідно об'єктивно оцінювати економічний стан та фінансову стабільність підприємства, а також прогнозувати напрямки розвитку його діяльності.

Рівень фінансового стану компанії визначається його конкурентоспроможністю, економічним потенціалом, діловою активністю та є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів всіх учасників фінансово-господарської діяльності.

Оцінка фінансового-економічного стану надає можливість інвесторам, партнерам по бізнесу і кредиторам класифікувати фінансові можливості та перспективи на майбутнє.

Метаю аналізу є оцінка основних показників, які відображають поточний стан майна та джерел його формування, ліквідність, платоспроможність, фінансову стійкість для виявлення та вирішення проблем задля економічного росту та стабільного розвитку підприємства.

Станом на 31.12.2019 р. у порівнянні з показником на 01.01.2019 валюта балансу збільшилася на 21087 тис. грн., або на 47,3 %, у оборотних акти-

вах відбулася така сама зміна. У структурі активів підприємства спостерігалось збільшення питомої ваги необоротних активів на 10,4 %, частка оборотних активів зменшилась на 10,4 % (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Аналіз структури та динаміки майна АТ «Кіровоградське рудоуправління» станом на 31.12.2019 р.

<i>Показник</i>	на початок року		на кінець року		Відхилення (+, -):		
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	абсолютне	відносне, %	пунктів структури
Актив балансу:							
Необоротні активи	18520	41,6	34088	52	+15568	+84	+10,4
Оборотні активи	26034	58,4	31553	48	+5519	+21	-10,4
Баланс	44554	100	65641	100	+21087	+47,3	-
Пасив балансу:							
Власний капітал	38739	87	43910	67	+5171	+13,3	-20
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	-	-	12766	19,4	+12766	-	+19,4
Поточні зобов'язання і забезпечення	5815	13	8965	13,6	+3150	+54,1	+0,6
Баланс	44554	100	65641	100	+21087	+47,3	-

У структурі джерел засобів також відбулися зміни, зокрема питома вага власного капіталу зменшилась на 20 %, і відповідно величина довгострокових і поточних зобов'язань та забезпечень збільшилась на 19,4 % та 0,6 % відповідно.

Аналізуючи зміну загальної вартості майна та джерел його утворення станом на 31.12.2020 р. у порівнянні з показником на 01.01.2020 р., можна зробити висновок, що валюта балансу зменшилась на 3700 грн., або на 5,6 % (табл. 2.2).

У структурі активів підприємства спостерігалось зменшення питомої ваги необоротних активів на 8 %, частка оборотних активів збільшилась на 8 %.

Таблиця 2.2

Аналіз структури та динаміки майна АТ «Кіровоградське рудоуправління» станом на 31.12.2020 р.

<i>Показник</i>	на початок року		на кінець року		Відхилення (+, -):		
	сума, тис. грн.	питома вага, %	сума, тис. грн.	питома вага, %	абсо- лютне	від- носне, %	пунк- тів струк- тури
Актив балансу:							
Необоротні активи	34088	52	27161	44	-6927	-20,3	-8
Оборотні активи	31553	48	34780	56	3227	10,2	+8
Баланс	65641	100	61941	100	-3700	-5,6	-
Пасив балансу:							
Власний капітал	43910	67	44378	71,6	468	+1,1	+4,6
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	12766	19,4	10032	16,2	-2734	-21,4	-3,2
Поточні зобов'язання і забезпечення	8965	13,6	7531	12,2	-1434	-16	-1,4
Баланс	65641	100	61941	100	-3700	-5,6	-

З таблиці 2.2 видно, що величина власного капіталу збільшилася на 4,6%, в свою чергу в структурі довгострокових і поточних зобов'язань та забезпечень відбулися зменшення на 3,2 % і 1,4 % відповідно.

«Ліквідність – здатність конвертації активів в готівку в найкоротші терміни, з мінімальними витратами і без втрати їх вартості. Таким чином, характеристиками ліквідності є:

1. абсолютні величини активів і готівкових грошових коштів;
2. час конвертації.

Коефіцієнт поточної ліквідності (інші назви – ліквідність 1-го рівня; коефіцієнт загальної ліквідності; коефіцієнт покриття) (Current Ratio; 3-rd level liquidity; Total liquidity) (CR) відображає взаємозв'язок між розміром поточних активів і поточними зобов'язаннями; показує здатність підприємства погашати поточні (короткострокові, до одного року) зобов'язання тільки за рахунок поточних (оборотних) активів» [11]:

$$CR = \frac{CA}{CL} \quad (2.1)$$

де CA – поточні (оборотні) активи (current assets);

CL – поточні (короткострокові) зобов'язання (current, or short-term liabilities).

Якщо цей показник дуже високий, то це може бути пов'язано із надлишковими виробничими запасами, занадто великою завантаженістю готової продукції на складах, необґрунтованим збільшенням дебіторської заборгованості, тобто із уповільненням оборотності капіталу. Коефіцієнт покриття, що дорівнює 2 (або 2:1), свідчить про те, що компанія здатна виконати свої поточні зобов'язання. Такий підхід можна пояснити переважаючою практикою, коли активи ліквідуються і продаються на аукціоні приблизно за половину ринкової вартості. Іншими словами, якщо вартість активів зменшиться вдвічі, виручки, що залишилася, буде більш ніж достатньо для покриття поточного боргу в тому випадку, якщо до ліквідації коефіцієнт дорівнював 2:1. «Значення коефіцієнта покриття в межах 1-1,5 свідчить про те, що підприємство своєчасно погашає борги. Критичне значення коефіцієнта покриття дорівнює 1. Зниження коефіцієнта означає зростаючий ризик неплатоспроможності. При значенні коефіцієнта покриття менше 1 підприємство має неліквідний баланс. В цих методиках при розрахунку коефіцієнта покриття у складі поточних активів не враховуються витрати майбутніх періодів» [12].

Коефіцієнт швидкої ліквідності (інша назва – ліквідність 2-го рівня) (Quick Ratio; Ratio of the rapid liquidity; the 2-nd level liquidity) (QR) – відношення високоліквідних поточних (оборотних) активів до поточних (короткострокових) зобов'язань (поточних пасивів) [11]:

$$QR = \frac{CA-I}{CL} \quad (2.2)$$

де I – запаси (inventory);

CL – поточні (короткострокові) зобов'язання (current, or short-term liabilities).

Коефіцієнт швидкої ліквідності є індикатором можливості погасити поточні зобов'язання під час виникнення критичної ситуації.

На відміну від коефіцієнта поточної ліквідності, в коефіцієнті швидкої ліквідності в чисельнику не враховуються матеріально-виробничі запаси, оскільки їх термінова (вимушена) реалізація пов'язана з найбільшими збитками (порівняно з усіма іншими оборотними засобами).

Таким чином, в чисельнику QR враховуються грошові кошти, поточні фінансові інвестиції (легко реалізовані цінні папери), поточна дебіторська заборгованість, інші оборотні активи [13].

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (коефіцієнт термінової ліквідності; «кислотний тест»; коефіцієнт критичної оцінки) (Rapid liquidity; The rate of the immediate liquidity; Acidtest Ratio) (AT) відображає здатність покривати короткострокові боргові зобов'язання наявними і короткостроковими фінансовими вкладеннями. Розраховується як відношення високоліквідних поточних активів до короткострокових зобов'язань (поточних пасивів) [11]:

$$AT = \frac{C+ShI}{CL} \quad (2.3)$$

де C – грошові активи підприємства (cash);

ShI – короткострокові фінансові вкладення (short-term investments).

Коефіцієнт швидкої ліквідності є індикатором можливості погасити поточні зобов'язання під час виникнення критичного моменту. На відміну від коефіцієнта поточної ліквідності, в коефіцієнті швидкої ліквідності в чисельнику не враховуються матеріально-виробничі запаси, оскільки їх термінова (вимушена) реалізація пов'язана з найбільшими збитками (порівняно з усіма іншими оборотними засобами).

Таким чином, в чисельнику QR враховуються грошові кошти, поточні фінансові інвестиції (легко реалізовані цінні папери), поточна дебіторська заборгованість, інші оборотні активи [13].

Отже, використовуючи вказані в табл. 2.3 формули, здійснимо розрахунки.

Таблиця 2.3

**Коефіцієнти ліквідності, порядок їх розрахунку згідно із П(С)БО
України та рекомендовані значення [11]**

Назва показника	Розрахунок згідно із П(С)БО України	Рекомендовані значення
Коефіцієнт поточної ліквідності (коефіцієнт покриття; ліквідність 1-го рівня), CR	$\frac{\text{код 1195}}{\text{код 1695}}$	1 – 2; врахування галузевої специфіки; стабільність значень в динаміці
Коефіцієнт швидкої ліквідності (ліквідність 2-го рівня), QR	$\frac{\text{коди (1195 – 1100)}}{\text{код 1695}}$ Або $\frac{\text{коди (1120 + 1125 + 1130 + 1135 + 1140 + 1145 + 1155 + 1160 + 1165 + 1190)}}{\text{код 1695}}$	0,6 – 1; (але не більше 2) врахування галузевої специфіки
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (коефіцієнт термінової ліквідності; «кислотний тест»);, AT	$\frac{\text{код 1160} + \text{код 1165}}{\text{код 1695}}$	0,2 – 0,6; врахування галузевої специфіки

Коефіцієнт поточної ліквідності 2019 року дорівнює:

$$CR = \frac{CA}{CL} = 31553 \div 8965 = 3,5$$

Коефіцієнт поточної ліквідності 2020 року дорівнює:

$$CR = \frac{CA}{CL} = 34780 \div 7531 = 4,6$$

Згідно з традиційним підходом, чим вище коефіцієнт поточної ліквідності, тим більш ліквідним є підприємство. Але занадто високі значення CR не є безумовною перевагою, оскільки можуть бути пов'язані з неефективністю використання поточних активів і/або короткострокових зобов'язань. Визначають нормативні значення коефіцієнта ліквідності в діапазоні від 1 до 2. Значення $CR < 1$ свідчить про декапіталізацію компанії і недостатність короткострокової платоспроможності. Значення $CR > 2$ пов'язано з неадекватним управлінням поточними активами [11].

Коефіцієнт швидкої ліквідності 2019 року дорівнює:

$$QR = \frac{CA-I}{CL} = (31553 - 2743) \div 8965 = 3,2$$

Коефіцієнт швидкої ліквідності 2020 року дорівнює:

$$QR = \frac{CA-I}{CL} = (34780 - 2519) \div 7531 = 3,2$$

Контрольний період індикатора знаходиться між 0,6 і 1. Значення $QR < 0,6$, свідчить про неадекватну структуру поточного активу із занадто великою вагою акцій.

Серйозне прогностичне значення має порівняння коефіцієнтів CR і QR . Якщо QR набагато нижче, ніж CR , це є індикатором сильної залежності поточних активів від запасів.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності 2019 року дорівнює:

$$AT = \frac{C+ShI}{CL} = (0 + 6797) \div 8965 = 0,7$$

Коефіцієнт абсолютної ліквідності 2020 року дорівнює:

$$AT = \frac{C+ShI}{CL} = (0 + 11084) \div 7531 = 1,4$$

Коефіцієнт абсолютної ліквідності характеризує тільки найбільш ліквідну частину оборотних активів і показує, яку частину зобов'язань підприємство може погасити миттєво за свої гроші.

Немає єдиної думки щодо найбільш сприятливого діапазону коефіцієнта. До того ж погляд на оптимальний інтервал цього коефіцієнта дуже сильно залежить від погляду.

Кредитори визнають за найбільш бажаний рівень «кислотного тесту» значення більше одиниці. Але цей рівень не повинен бути орієнтиром для менеджерів компанії.

Власники та акціонери очевидним чином мають іншу позицію, вказуючи як найбільш бажані значно менші значення. Задають контрольний інтервал AT на рівні 0,2–0,6. Значення менше 0,2 свідчить про неадекватність управління дебіторською заборгованістю і недостатність поточних (оборотних) активів з погляду ліквідності. Водночас значення $AT > 1$ свідчить про неефективне управління вільними готівковими коштами. AT є більш жорсткою мірою оцінки ліквідності порівняно з QR [11].

Отримані результати занесемо в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Коефіцієнти ліквідності АТ «Кіровоградське рудоуправління»

Показник	2019	2020	Норма
Коефіцієнт поточної ліквідності	3,5	4,6	1 - 2
Коефіцієнт швидкої ліквідності	3,2	4,2	0,6 -1
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,7	1,4	0,2 – 0,6

Таким чином, коефіцієнт поточної ліквідності показує, що досліджуване підприємство є ліквідним. Значення коефіцієнта абсолютної ліквідності > 1 в 2020 році може свідчити про неефективне управління вільними готівковими коштами.

2.2. Діагностика конкурентоспроможності як фактору розвитку економіки у глобалізованому світі

Конкурентоспроможність є ринковою категорією з динамічно мінливим характером. При незмінності якісних характеристик товару його конкурентоспроможність може значно змінюватися внаслідок кон'юнктури ринку, дій конкурентів, зміни цін, рекламних заходів тощо.

Конкурентоспроможність є складною категорією, яка формується під впливом багатьох факторів, і її вплив може підвищувати або знижувати її загальний рівень, виявляючи переваги та недоліки самого підприємства та його конкурентів. З точки зору системного підходу найбільше заслуговує на увагу класифікація факторів за джерелом їх походження, тобто поділ на внутрішні та зовнішні фактори, які діють у взаємозв'язку і взаємозалежності. В процесі аналізу внутрішні фактори, які впливають на конкурентоспроможність підприємств, можна поділити на 8 груп, які наведено в таблиці 2.5 [15].

Таблиця 2.5

Фактори, які впливають на конкурентоспроможність підприємства [15]

№ з/п	Групові фактори	Складові факторів
1.	Виробничий потенціал	Рівень автоматизованого регулювання виробничих процесів
		Система менеджменту якості та ефективність її функціонування
		Структура основних виробничих засобів, ступінь їх зносу
		Наявність власних переробних виробництв
2.	Ресурсний потенціал	Витрати ресурсів на одиницю готової продукції
		Рівень та динаміка цін на необхідні ресурси для виготовлення готової продукції
		Наявність власних ресурсів та відсутність потреби замовлення у постачальників
3.	Технологічний потенціал	Рівень технологічного оснащення виробництва
		Рівень впровадження досягнень НТП
4.	Кадровий потенціал	Прогресивність оплати праці
		Структура та професійно-кваліфікаційний кадровий склад
		Рівень розвитку мотиваційної функції менеджменту
		Підвищення кваліфікації кадрів
5.	Інноваційний потенціал	Ефективна конкурентна стратегія підприємства
		Наявність стратегічних конкурентних переваг
		Рівень інноваційної привабливості
		Своєчасне проведення реструктуризаційних чи реформаційних перетворень
6.	Інвестиційний потенціал	Наявність власних фінансових ресурсів
		Можливість вигідного залучення зовнішніх фінансових ресурсів
		Рівень довіри потенційних інвесторів
7.	Маркетинговий потенціал	Наявність маркетингової служби
		Імідж підприємства
		Наявність розгалуженої системи збуту
		Якість продукції
8.	Ефективність виробничого господарської діяльності підприємства	Показники ефективності використання ресурсів

Метою управління конкурентоспроможністю підприємства є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у його зовнішньому середовищі. Об'єктом управління конкурентоспроможністю підприємства є рівень конкурентоспроможності, необхідний і достатній для забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції. Суб'єктами

управління конкурентоспроможністю підприємства є визначене коло осіб, що реалізують його (управління) мету: власник підприємства, вищий управлінський персонал підприємства (директор, заступники директора та керівники підрозділів підприємства), лінійні менеджери операційних підрозділів підприємства, державні та відомчі управлінські структури та органи. За цим підходом на рис. 2.1 подано елементи системи управління конкурентоспроможністю підприємства та їх взаємозв'язок [16, с. 169].

Рис. 2.1. Система управління конкурентоспроможністю підприємства [16].

Вихідними концептуальними положеннями формування конкурентної стратегії підприємства є такі [17]:

1. механізм формування конкурентної стратегії являє собою сукупність системних елементів, що визначають інструментарій управління діяльністю підприємства на ринку та сприяють досягненню цілей конкурентної боротьби з урахуванням впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;

2. реалізація механізму формування конкурентної стратегії визначається наявністю таких складових частин, як нормативно-правове, організаційне, інформаційне, ресурсне забезпечення;
3. серед основного інструментарію, що застосовується в процесі формування конкурентної стратегії підприємства, виділяють матрицю «Продукт-ринок», матрицю БКГ; аналіз структури стратегічного потенціалу, можливостей розширення ресурсів підприємства, особливостей галузі, SWOT-аналіз аналіз інтенсивності конкуренції на ринку, ступеня його монополізації, ринкової частки конкурентів, темпів її приросту; аналіз ринкового середовища й конкурентів, аналіз динаміки галузі, аналіз споживачів, сегментування та цілепокладання;
4. процес формування конкурентної стратегії передбачає такі етапи: визначення цілей конкурентної боротьби, аналіз факторів зовнішнього середовища, аналіз стратегічного потенціалу, визначення наявних конкурентних переваг та можливостей сформувати нові, формулювання набору конкурентних стратегій, вибір конкурентної стратегії;
5. стратегії конкуренції мають свою специфіку для підприємств різних розмірів, організаційно-правових форм і сфер діяльності, повинні бути адаптованими до особливостей конкурентного середовища, враховувати динаміку ринку;
6. стратегічний курс підприємства відбиває поєднання зовнішніх ринкових альтернатив і внутрішніх факторів, зокрема потенціалу, конкурентних переваг, ефективної управлінської діяльності.

Розглянемо сучасні конкурентні стратегії підприємства [18]:

1. управління змінами (успіх і довготривале процвітання залежить від можливостей підприємства, а також творчого і підприємницького потенціалу людини адаптуватися до різних і постійно мінливих умов, успішні підприємства розпізнають такі зміни, а дуже успішні їх очікують);

2. стратегія швидкої реакції (швидкість є значною конкурентною перевагою, яка досягається шляхом бистроти: мислення; прийняття рішень; виходу на ринок та перетворенні цього на норму);
3. стратегії диференціації (гіперконкуренція є однією з характеристик нової економіки. А вибір між багатьма варіантами завжди базується на різниці, явній або неявній, і підприємство має диференціюватися, щоб надати покупцеві причину обрати саме його продукцію або послугу);
4. венчурні стратегії і венчурне управління (радикальний зріст, що включає внутрішні інвестиції в радикальні інновації, а саме, розробку нових продуктів і послуг, створення нового бізнесу і венчурне інвестування у зовнішні джерела нових технологій і нові ринки);
5. стратегічне досягнення результативності (на зміну застарілому стратегічному плануванню прийшло більш динамічне стратегічне мислення, що відіграє ключову роль в ефективному використанні функціональних досягнень. Щоб надати можливість функціональним спеціалістам внести найбільший вклад, керівники мають дивитися на свої функції ширше і розуміти, як вони інтегруються у систему організаційних процесів і, а саме у конкурентну стратегію);
6. стратегічні альянси (створення розширеного підприємства і, зокрема, стратегічних альянсів дозволяє фокусуватися на своїх стрижневих компетенціях, тобто на тому, що підприємство робить найкраще, і помножувати їх на стрижневі компетенції своїх стратегічних партнерів);
7. командна робота і коучинг (швидке зміщення фокуса з об'єкта (консалтинг) на покращення суб'єкта діяльності (коучинг), тобто на людину – розвиток людських ресурсів, причому не тільки шляхом періодичних тренінгів, а в основному шляхом постійного коучингу і стимулювання безперервного самонавчання. Головною є командна діяльність, що створює синергію);
8. синергічне управління бізнесом (синергія - це вигода, отримана від комбінування двох і більше елементів, таким чином, що продуктив-

ність цієї комбінації вища, ніж сума її окремих елементів. Системне інтегрування різноманітних бізнесфункцій і балансування критичних протилежностей з метою пошуку бізнессинергії стало основним двигуном прогресу в сучасному бізнесі);

9. системне управління бізнес-процесами (сучасний системний підхід до управління процесами допомагає співробітникам підприємства позбавитися застарілого функціонального менталітету і перетворити підприємство в єдиний живий організм, орієнтований на створення максимальної цінності для покупця і усіх учасників бізнесу. Підприємство, яке безперервно практикує самовдосконалення, спроможне одночасно вводити інновації в усіх напрямках бізнесу: стратегії, створення нових продуктів, технологій, організаційних форм і методів управління взаємовідносин з покупцями);
10. системні інновації (вихід на ринок з інноваційними товарами і послугами швидше за конкурентів, для цього підприємству необхідно створити ефективну систему управління інноваціями);
11. підприємницька творчість (лідер – має бути не просто підприємцем і створювати нові цінності для покупця, а й постійно генерувати і реалізовувати нестандартні творчі рішення для вирішення несподіваних проблем);
12. стратегія ментального айкідо (ментальне айкідо - це стратегічно взаємопов'язані прийоми: пряма атака в бізнесі (цінова конкуренція, захоплення ринку, схожа реклама, агресивна стратегія виходу на ринок, стратегія імітації), кругова атака в бізнесі (нова інфраструктура і товар, креативна стратегія виходу на ринок, зміни в позиціюванні, лобіювання інтересів, перехват партнерів).

Неоднотипність методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства зумовлює вибір на користь того чи іншого методу залежно від специфіки галузі, інформаційного забезпечення, адекватності системи показників методу умовам функціонування підприємства

та інше. Тим часом справедливо вважається, що конкурентоспроможність є основою формування конкурентної стратегії, оскільки в ній концентровано виражаються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові можливості підприємства та прослідковується їхня динаміка, що дає змогу визначити відповідну тенденцію. Важливість діагностики рівня конкурентоспроможності в межах визначення конкурентної стратегії важко переоцінити, що проілюстровано на прикладі [18].

В межах дослідження вибір зроблено на користь методу, заснованому на теорії ефективної конкуренції, оскільки він спирається як на об'єктивну інформацію, що ґрунтується на звітності підприємства, так і на висновки експертів, які є важливими для розроблення рішень стратегічного характеру.

За об'єкт дослідження вибрано АТ "Кіровоградське рудоуправління", що спеціалізується на видобутку вторинних каолінів.

Основним конкурентом являється АТ "Гайворонський спецкар'єр" – одне з провідних підприємств України по виробництву каменево-щербенової продукції, яке знаходиться у південно-східній частині м. Гайворон (Кіровоградська область).

Результати обчислення показників згідно з теорією ефективної конкуренції показують, що АТ "Кіровоградське рудоуправління" несуттєво поступається конкуренту за показником «Конкурентоспроможність товару» за споживчими характеристиками (АТ "Кіровоградське рудоуправління" - 0,9, АТ "Гайворонський спецкар'єр" – 1).

Схожа ситуація і за економічними показниками (АТ "Кіровоградське рудоуправління" - 0,9, АТ "Гайворонський спецкар'єр" – 1). Аналіз інших показників демонструє вищий рівень конкурентоспроможності в АТ "Кіровоградське рудоуправління" з тенденцією до зростання (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Аналіз показників конкурентоспроможності
АТ "Кіровоградське рудоуправління"**

Показники	АТ "Кіровоградське рудоуправління"				АТ "Гайворонський спецка- р'єр"			
	2019 р.		2020 р.		2019 р.		2020 р.	
	значення	бали	значення	бали	значення	бали	значення	бали
Показники ефективності виробничої діяльності підприємства								
Витрати на одиницю продукції	0,18	9	0,2	14	0,1	10	0,18	4
Фондовіддача	13,55	14	17,96	14	11,41	4	8,26	4
Рентабельність продукції	0,86	14	1,026	14	0,42	4	0,34	4
Продуктивність праці	33,7	4	34,1	4	37,1	14	38,8	14
Показники фінансового стану підприємства								
Коефіцієнт автономії	0,9	9	0,85	9	0,86	9	0,91	9
Коефіцієнт платоспроможності	0,28	14	0,15	14	0,12	4	0,085	4
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,6	14	1,3	14	6,95	4	4,95	4
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	38,21	14	50,96	14	6,22	4	4,2	4
Показники збутової діяльності підприємства								
Рентабельність продажів	0,13	4	0,16	14	0,2	14	0,041	4
Коефіцієнт затоварення готовою продукцією	0,61	14	0,597	14	0,821	4	0,782	4
Коефіцієнт завантаження виробничих потужностей	1,56	14	1,61	14	0,68	4	0,76	4
Показники конкурентоспроможності продукції								
Споживчі характеристики	0,82	4	0,9	4	0,92	14	1,0	14
Економічні характеристики	1,2	4	1,3	4	1,3	14	1,5	14

Отже, проведена діагностика продемонструвала ефективність управління виробничим процесом в АТ "Кіровоградське рудоуправління": економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, ефективність організації праці на виробництві, ефективність управління оборотними коштами.

2.3. Аналіз ринку каоліну в Україні та світі

Гірничодобувна галузь має важливе значення для економіки, оскільки Україна має величезний потенціал запасів природних ресурсів, може забезпечити обсяги споживання та експорту, а також займає лідируючі позиції з різноманітної продукції гірничодобувної промисловості. Але деяких видів корисних копалин недостатньо для задоволення потреб країни, що вимагає імпорту, особливо таких товарів, як нафта і газ. Основним завданням є пошук шляхів ефективного управління видобутком, використанням, експортом та імпортом корисних копалин. Швидке економічне зростання в країнах, що розвиваються, стало однією з найважливіших тенденцій сучасної світової економіки. «Основним двигуном цього зростання є міжнародна торгівля. Саме тому, проводячи аналіз добувної галузі, важливим є дослідження динаміки зовнішньоекономічних показників. Кожного року обсяги реалізованої промислової продукції та продукції добувної галузі зокрема збільшуються. Головними чинниками, що спричинили зростання обсягу, стали поліпшення зовнішньоекономічної ситуації та активізація потужностей, які раніше не були використані» [25].

Каолін – світла глиниста порода, яка складається переважно з каолініту, який утворився в результаті вивітрювання чи гідротермального перетворення польово-шпатових порід. Назва походить від китайського "кау-лінг", тобто "високі гори", які дійсно є на сході від міста Цзиндечжень, де каолін уперше було видобуто, як вважається, у III ст. до н. е. Каолін становить собою продукт метасоматичного заміщення польово-шпатових порід; в його складі різко переважає мінерал каолініт $Al_2(Si_2O_5)(OH)_4$, що виділяється у вигляді щільних або землистих агрегатів. У природному каоліні завжди присутні кварц, залишки материнської породи, оксиди заліза та лужні метали [19].

Світові запаси каоліну оцінюються в 14-16 млрд тонн. До 2018 року лідером з видобутку цієї сировини були США, на другому місці перебувала Німеччина. У 2019 німецькі виробники каоліну обігнали американських, а в 2020 році останніх потіснив Китай, вийшовши на друге місце. Замикають першу п'ятірку виробників каоліну Індія і Чехія. Наша країна входить в світовий топ-10 за запасами каоліну. Станом на початок 2020 року в Україні розвідано 42 родовища даного викопного, з яких активно розробляються 13, простоюють - 9, видобуток на інших ще не розпочато. На останній стадії перебуває розвідка ще одного родовища [21].

Основними факторами, що визначатимуть попит на каолін, в найближчій перспективі на світовому ринку є [22]:

- рівень споживання на душу населення;
- впровадження інноваційних технологій в галузі;
- розвиток ринків-споживачів (кераміки, паперової промисловості, нарощування обсягів будівництва і т.д.);
- поява нових сфер використання на основі інвестицій в інноваційні дослідження і розробки.

Родовища каоліну в Україні (біля 150) локалізовані на УЩ і його схилах, відомі в Закарпатті (Берегівське), ДДЗ. Вони відносяться до двох типів: первинні (основні і лужні) і вторинні. Державним балансом враховані запаси 35 родовищ каоліну, у тому числі первинного – 27, вторинного – 8, лужного – 4. Розробляється 25 родовищ, на 9 з них видобуток тимчасово припинений. Всього по Україні запаси каолінів (млн т) складають 1101 (A+B+C1 – 437, C2 – 664), з них первинні каоліни: основні – 933 (A+B+C1 – 338, C2 – 595); лужні – 91 (A+B+C1 – 41, C2 – 50); вторинні – 76 (A+B+C1 – 58, C2 – 18). У 2003 р. в Україні видобуто 1,7 млн т каоліну. За видобутком каоліну лідирують Дніпропетровська (305 тис. т) і Запорізька області (261), найменше його добувають Закарпатська (10) і Житомирська (34) області. Більша частина каоліну експортується (75-80%), [19].

Рівень розвитку промисловості можна оцінювати через її внесок у ВВП. З кожним роком ВВП України збільшується. Разом з ним зростає частка від добувної промисловості. Видобувна промисловість у 2018 році становила майже 6 % ВВП України. У 2013 році відсоток становив 5,78. Тобто порівняно з 2013 роком ВВП України зріс на 60,53 %, а частка добувної промисловості у ВВП – на 61,9 %. Зважаючи на політичну ситуацію в країні, вважаємо, що такі показники є позитивними. Даний показник додає в темпі зростання щороку, що, безумовно, є показником значущості добувної промисловості для економіки і бюджету держави. Ситуацією на 2018 рік відбулося поліпшення майже у всіх видах добувної промисловості, окрім добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів і добування каменю, піску та глини. Нестабільна економічна та політична ситуації стримують залучення інвестицій. З основних проблем належать: застаріле обладнання, дефіцит фінансових вкладень, нестійка матеріально-технічна база, нестача кваліфікованих робітників [27].

Каолін, що видобувається в Україні, йде як на внутрішній ринок, так і на експорт. У 2016-2017 роках більше видобутої сировини споживалося всередині країни, а експортувалося близько 35%. У 2018 року ситуація змінилася на протилежну - експортуватися стало приблизно 60% українського каоліну. Моніторинг ринку каоліну в Україні показує, що його виробництво найбільш динамічно нарощувалося в період 2014-2016 років. Потім темпи зростання різко впали, а з 2018 року спостерігається спад обсягів видобутку ресурсу на 11-12% щорічно, (рис. 2.2), [21].

Більшість родовищ керамічних глин зосереджені в Донецькій області, де зараз точаться активні бойові дії. Шаруваті глини Донецької області добре підходять для виробництва керамограніту, оскільки мають високу пластичність, високу білизну і низьке водопоглинання після випалу. Найбільшими споживачами української глини є виробники керамічної плитки з Італії та Іспанії. Останні роки іспанські виробники кераміки перейшли з червоної глини (місцевого виробництва) на білу глину (переважно імпортовану). За даними

Industrial Mineral Forums & Research, 70% необхідної білої шаруватої глини Іспанія імпортувала з України [23].

Рис. 2.2. Обсяги видобутку каоліну в Україні [21].

Україна, станом на кінець 2018 року займала четверте місце серед країн світу за об'ємом видобутку каоліну, який становить 7% від світового (рис.2.3), [24].

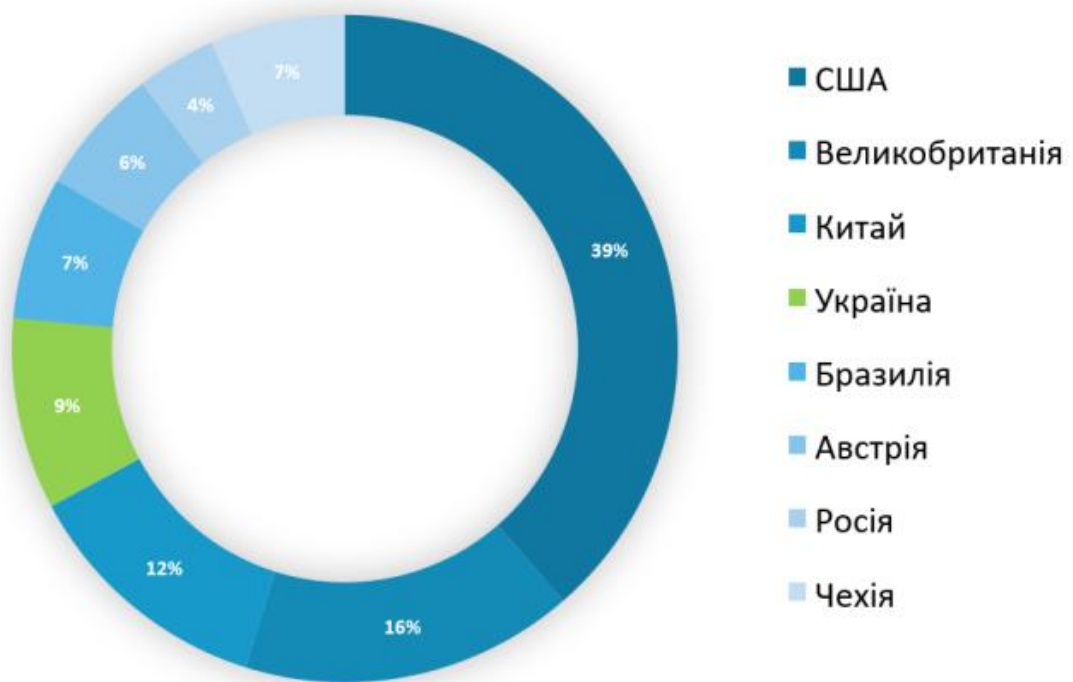

Рис. 2.3 Структура світового ринку за показником видобутку каоліну [24].

За даними MiningWorld Ukraine [26], у 2018 р. було експортовано као-лінів та інших глин – 6,5 млн. т на суму 300 млн. дол. США

Значення профіциту головним чином зумовлює об’єми експорту каоліну, оскільки воно показує ту міру сировини, яка лишається в країні після забезпечення її внутрішніх потреб, отож може бути експортована до інших країн. Отже, об’єми експорту виражено за допомогою відсоткових значень та показано на рис. 2.4 [24].

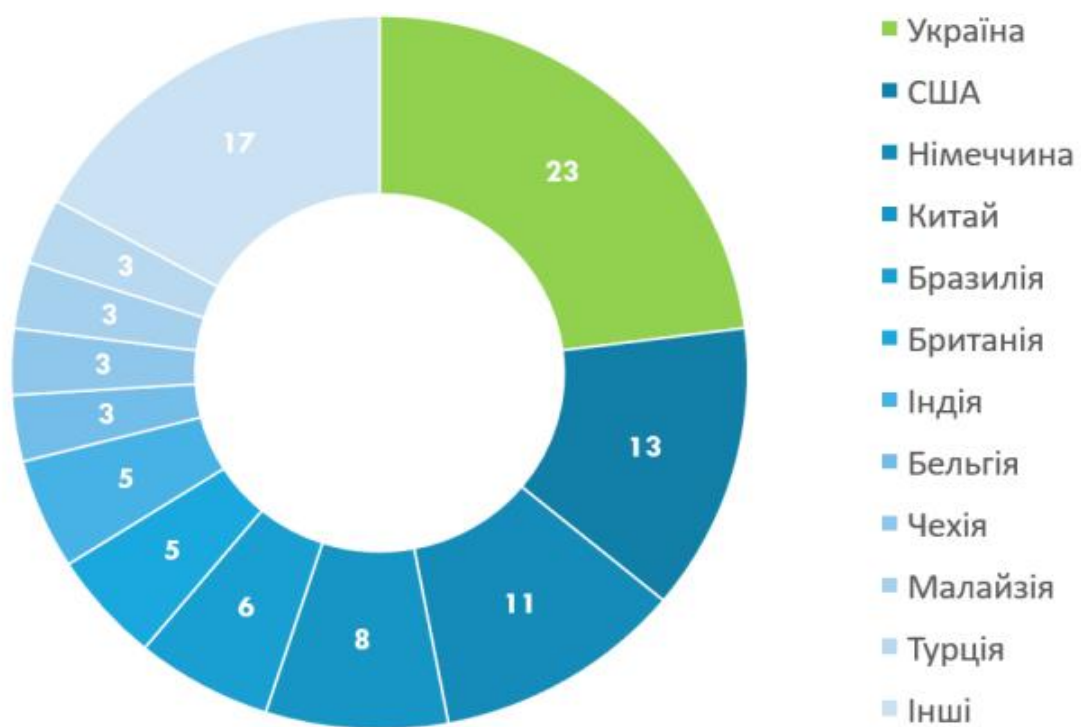

Рис. 2.4 Структура світового ринку за показником експорту каоліну станом на кінець 2018 року [24].

З рисунка 2.4 видно, що за рівнем експорту каолінової сировини Україна являється світовим лідером, і у відсотковому співвідношенні забезпечує 23% світового експорту каоліну. Недоліком є те, що це переважно каолін сирець, який являє собою незбагачену гірничу масу, а отже реалізується за значно меншою ціною [24].

Висновки до розділу 2

В роботі було досліджено та аналізована економічна діяльність АТ "Кіровоградське рудоуправління" та порівняння з АТ "Гайворонський спецкар'єр". Були проаналізовані структура та динаміка майна підприємства за 2019 та 2020 роки. А також дослідження конкурентоспроможності на прикладі АТ "Кіровоградське рудоуправління" з АТ "Гайворонський спецкар'єр". В межах дослідження вибір зроблено на користь методу, заснованому на теорії ефективної конкуренції.

Розраховані та порівняні: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, а також показники ефективності виробничої діяльності підприємства, показники фінансового стану підприємства, показники збутової діяльності підприємства, показники конкурентоспроможності продукції.

Проведена діагностика продемонструвала ефективність управління виробничим процесом в АТ "Кіровоградське рудоуправління": економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, ефективність організації праці на виробництві, ефективність управління оборотними коштами.

Також був проаналізований ринок каоліну в світі та Україні. Каолін – світла глиниста порода, яка складається переважно з каолініту, який утворився в результаті вивітрювання чи гідротермального перетворення польвошпатових порід. Дослідження показало нам, що до 2018 року лідером з видобутку цієї сировини були США, на другому місці перебувала Німеччина. У 2019 німецькі виробники каоліну обігнали американських, а в 2020 році останніх потіснив Китай, вийшовши на друге місце. Замикають першу п'ятірку виробників каоліну Індія і Чехія. З початку 2012 року по 2016 видобуток каоліну в Україні зростав. З 2016 по 2020 видобуток каоліну поступово зменшувався. Найбільшими споживачами української глини є виробники керамічної плитки з Італії та Іспанії. За даними, 70% необхідної білої шаруватої глини Іспанія імпортувала з України.

РОЗДІЛ 3

ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств

Конкурентоспроможність підприємства – це його здатність досягати поставлених цілей своєї діяльності за всіма альтернативними стратегічними напрямками, сформованими на основі схожих характеристик наявних і потенційних груп споживчого попиту, який підприємство задовольняє результатами своєї діяльності, технологіями, що забезпечують необхідний рівень конкурентних переваг на товарних і ресурсних ринках. Як видно, конкурентоспроможність підприємства певною мірою забезпечується конкурентоспроможною продукцією, яку виробляє підприємство [28].

Конкурентоспроможність підприємства визначають [33]:

- як економічну категорію, яка дозволяє в умовах конкуренції представити на внутрішній і зовнішній ринок продукцію, яка з точки зору конкурентних переваг сприймається споживачем як краща за аналогічну продукцію конкурентів та дозволяє підприємству отримувати плановий дохід, реалізовувати стратегії конкурентної боротьби й забезпечувати виживання і бажане положення на ринку у довгостроковій перспективі;
- спроможність підприємства здійснювати прибуткову господарську діяльність в умовах конкурентного ринку, що забезпечується вмілим використанням організаційно-управлінських, науково-технічних, виробничих, маркетингових та інших засобів ведення ефективної господарської діяльності;
- порівняльну перевагу даного підприємства по відношенню до інших підприємств усередині країни і за її межами;
- сукупність властивостей і характеристик бізнес-процесів підприємства, що дозволяють забезпечити ефективність його функціонування при будь-яких змінах зовнішнього і внутрішнього середовища, тощо.

Конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей продукції, яка забезпечує здатність підприємства конкурувати з аналогами на конкурентному ринку в певний період часу [29].

Умови виникнення конкуренції [30]:

- Першою умовою виникнення конкуренції є наявність на ринку великого числа незалежно діючих виробників будь-якого конкретного продукту або ресурсу. Коли виробництво зосереджено в руках одного власника, то панує монополія, яка по суті заперечує конкуренцію. Монополія і конкуренція – це антиподи.
- Друга умова виникнення конкуренції – це свобода вибору господарської діяльності виробників. Кожний з них не тільки визначає що виробляти, а й має право вносити будь-які зміни у виробництво, визначати його обсяги тощо.
- Третьою умовою виникнення конкуренції є відповідність між попитом і пропозицією. Коли, припустимо, попит перевищує пропозицію, то у покупця не має свободи вибору, оскільки через дефіцит уся продукція реалізується. Там, де є дефіцит, там немає вільної конкуренції.
- Четвертою умовою виникнення конкуренції слід вважати наявність ринку засобів виробництва. У конкурентній боротьбі велике значення має встановлення високої норми прибутку, яка по суті є орієнтиром у виборі господарської діяльності. Однак вибір діяльності показує тільки можливість виробництва. Для того, щоб ця можливість перетворилась на дійсність, потрібно, маючи грошовий капітал, перетворити його на засоби виробництва

Питання дослідження конкурентоспроможності підприємств є важливими й актуальними як для економіки країни в цілому, так і для окремих виробників. Висока конкурентоздатність підприємств є запорукою отримання високого та стабільного прибутку. Висока конкурентоспроможність є основною умовою розвитку та життєдіяльності підприємства. Розуміючи це, в умовах жорсткої конкурентної боротьби наші вітчизняні товаровиробники

прагнуть забезпечувати задоволення потреб свого сегмента ринку, прагнуть отримувати максимальний прибуток, збільшуючи при цьому обсяги збуту, розширюють частки внутрішнього та зовнішнього ринку, на якому функціонують, прагнуть також забезпечувати гідний рівень якості вироблених товарів та контролюють й постійно моніторять їх ціни, займаються впровадженням нових технологічних процесів та оновлюють своє обладнання [31].

Конкуrentоздатність включає три основні складові. Перша жорстко зв'язана з виробом як таким і значною мірою зводиться до якості. Друга зв'язана як з економікою створення збуту і сервісу товару, так і з економічними можливостями й обмеженнями споживача. Третя відбиває все те, що може бути приємно чи неприємно споживачу як покупцю, як людині, як члену тієї чи іншої соціальної групи тощо. [30]

Інноваційна продукція – це нові конкурентоспроможні товари чи послуги, що відповідають вимогам [32]:

- є результатом виконання інноваційного проекту;
- створюються, виробляються або будуть вироблені в Україні вперше, або порівняно з іншою аналогічною продукцією, представленою на ринку, є конкурентоспроможнішими та мають істотно вищі техніко-економічні показники.

Проблема підвищення конкурентоспроможності від окремого виду продукції, бізнес-процесу до підприємства в цілому залежить від вирішення проблеми використання наявних резервів. Управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств повинно базуватися на системному підході до цілеспрямованого пошуку всіх резервів, їх аналізу та можливості використання для розвитку. [34].

Головними причинами зниження конкурентоспроможності підприємств вважаються погіршення якості ресурсів (зниження кваліфікації кадрів, зростання витрат тощо); зниження тиску з боку споживачів; старіння технологій; не правильні цілі та завдання; втрата підприємством швидкої адапта-

ції; ослаблення внутрішньої конкуренції; коливання кон'юнктури ринку; зниження конкурентного потенціалу; відсутність чіткої стратегії [33].

Таблиця 3.1

Фактори зниження конкурентоспроможності промислових підприємств

Зовнішні фактори	
Науково-технічний прогрес:	виникнення і/або високі темпи інновацій: у виробництві технології, нові знаряддя і предмети праці; в товарі, його властивостях; в організації маркетингу.
Постачальники/ партнери (сировини, енергії, устаткування, кваліфікованих кадрів):	поведінка постачальників /партнерів; їх зникнення (недоступність); підвищення цін на їх продукцію, і в цілому їх диктат при дефіциті постачальників.
Державна політика:	в економіці: загроза у вигляді відсутності підтримки в ціноутворенні, оподаткуванні, в інвестиційній діяльності підприємства; в законодавчій сфері: несприятливі зміни в законодавстві; відсутність державної політики в сфері законотворчості; в соціальній сфері: збільшення рівня впливу соціальних вимог; збільшення соціальних стандартів.
Споживачі:	зміни потреб; зростання рівня вимог; погіршення рівня життя
Конкуренти:	поведінка конкурентів на ринку: поява нових конкурентів із старим товаром; поява нових конкурентів із новим товаром; поява нових товарів у старих конкурентів; порушення антимонопольного законодавства: об'єднання, домовленість.
Інфраструктура ринку:	недосконалість або погіршення інфраструктури ринку
Внутрішні фактори	
Маркетинг:	негнучка цінова політика, чи її погіршення; негнучка асортиментна політика; звуження асортименту товарів; зниження ефективності роботи (руйнування) системи стимулювання збуту і після продажного обслуговування та реклами; відсутність стабільності в інноваційній діяльності, її неефективність; відсутність (припинення) НІОКР, їх неефективність.
Продовження табл. 3.1	

Виробництво:	значне збільшення зносу устаткування; старіння технології, знарядь і предметів праці.
Фінансова і інвестиційна діяльність:	втрата фінансової стійкості; низька (погіршення) платоспроможність; слабка ділова активність; втрата інвестиційної привабливості.
Кадри:	недосконала система мотивації праці; нездатність зберегти необхідний склад кваліфікованих кадрів; погіршення рівня корпоративної культури підприємства.
Менеджмент:	неефективна система управління на підприємстві; необґрунтованість місії підприємства.
Соціальна відповідальність:	відсутність або зниження (значне) соціальної відповідальності підприємства.

Джерело [35].

Передумови формування стратегій та їх змін пов'язані з періодами розвитку економічних стосунків. Будь-яке підприємство повинно постійно підтримувати на високому рівні свою конкурентоспроможність, щоб мати можливість, систематично аналізуючи макро- і мікроекономічну ситуацію на ринку, розширювати свої конкурентні позиції, що забезпечує тривале економічне зростання підприємства та його високу конкурентоспроможність [33].

Щоб підвищити рівень конкурентоспроможності підприємства необхідно здійснювати інноваційну діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нового конкурентоспроможного товару. Отже, інноваційну діяльність необхідно здійснювати вітчизняним підприємствам, оскільки без оновлення товарного асортименту не можна втримати конкурентні позиції на ринку. Необхідно пам'ятати, що інноваційна продукція відрізняється від звичайної продукції, оскільки їй притаманні такі особливості [28]:

- ринкова новизна;
- перспективний характер потреби інновації на ринку або її відсутність; високий ступінь невизначеності на ринку;
- відокремленість у часі між затратами та кінцевим результатом;
- здатність до значної мультиплікації доходів під час реалізації;

- спрямованість насамперед на задоволення нових потреб споживачів; неможливість використання без належного рівня знань та поінформованості споживачів.

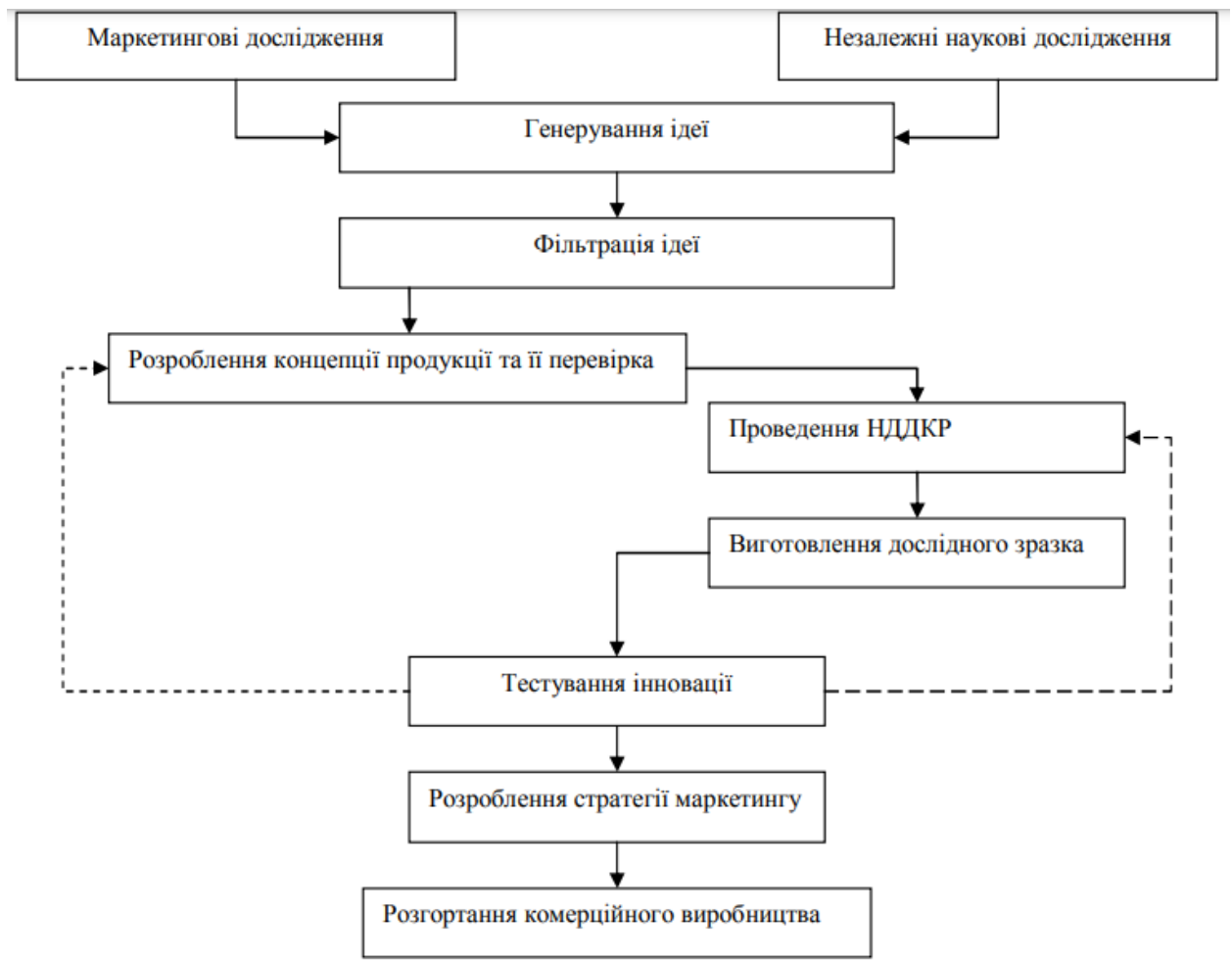

Рис.3.1. Процес розроблення інноваційної продукції [28].

Проблема підвищення конкурентоспроможності від окремого виду продукції, бізнес-процесу до підприємства в цілому залежить від вирішення проблеми використання наявних резервів. Управління конкурентоспроможністю вітчизняних підприємств повинно базуватися на системному підході до цілеспрямованого пошуку всіх резервів, їх аналізу та можливості використання для розвитку. Склад резервів може змінюватися: інновації, пов'язані з виробництвом продукції, організацією та управлінням підприємством обумовлюють виникнення нових видів резервів. Жодне підприємство не може досягти переваги над конкурентами у всіх сферах діяльності, але воно спроможне використати свої можливості на досягнення

конкурентних переваг в довгостроковій перспективі. Наявність невикористаних можливостей виникає внаслідок появи нових можливостей виробництва та зміни ринкової ситуації у зв'язку з безперервним науково-технічним прогресом, що безпосередньо впливає на зростаючі вимоги до кваліфікації кадрів і освоєння нової техніки та технологій. [34]

Резерви конкурентоспроможності як невикористані можливості пов'язані, з одного боку, з особливостями використання окремих елементів внутрішнього потенціалу підприємства, а з іншого, з використанням факторів зовнішнього ринкового середовища. Останні включають резерви використання правил і норм, що встановлюються державою і резерви самих ринкових механізмів [36].

Ефективне функціонування підприємства полягає у всебічному використанні резервів конкурентоспроможності. Важливим з таких напрямів є реалізація організаційно-економічних резервів, зокрема вдосконалення організації виробництва, організаційної структури та системи управління на підприємствах, що не потребує значних капітальних затрат. Це вимагає систематичного та найбільш повного їх виявлення у процесі аудиту всієї діяльності підприємства, необхідності визначити величину цих резервів. Отже, такий аналіз дозволить підприємству розробити стратегію та тактику діяльності з підвищення конкурентоспроможності. [34]

З ціллю цілеспрямованого використання резервів для підвищення конкурентоспроможності пропонується їх поділити на дві групи: резерви, пов'язані із зовнішніми факторами конкурентоспроможності та резерви, пов'язані з невикористанням потенціалу підприємства. У реальній дійсності можливості підвищення конкурентоспроможності, закладені в зовнішніх і внутрішніх чинниках функціонування підприємств, реалізуються неоднаково і не повністю. Резерви, як невикористані можливості підвищення конкурентоспроможності підприємства, виникають тому, що завжди є розрив у часі між виникненням конкретних науково-технічних досягнень та їх використанням у роботі [37].

Проблеми пошуку і реалізації резервів з'являються перед кожним підприємством не тільки в кризові періоди, а й при роботі в стабільному економічному середовищі. В час економічної кризи виживання підприємств залежить багато в чому від використання внутрішніх виробничих резервів розвитку. На підприємствах повинні запрацювати механізми скорочення витрат, використання прихованих ресурсів, ефективного застосування знань навченого персоналу, посилення активності вищого менеджменту. Комплексний підхід до реалізації внутрішніх резервів підприємства забезпечується в процесі модернізації виробничих систем, що дає можливість підвищення конкурентоспроможності підприємств шляхом підвищення продуктивності праці та якості продукції без залучення масштабних інвестиційних можливостей [38].

Основними напрямками пошуку резервів підвищення ефективності діяльності підприємства є [36]:

- ресурсний – відображає першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці; при цьому потрібно враховувати рівень завантаження обладнання, структуру собівартості продукції, що виготовляється з погляду співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці;
- організаційний – передбачає пошук можливостей підвищення ефективності тих процесів, що відбуваються на підприємстві; при цьому насамперед увага звертається на ефективність управління - важливої складової ефективності підприємства, а отже, значним резервом її підвищення, є організація виробничого процесу – від рівня робочого місця окремого працівника чи спеціаліста до рівня підприємства в цілому;
- технологічний – це удосконалення технічної бази та пов'язані з цим організаційно-правові проблеми. На думку багатьох економістів, подолання технічного й технологічного відставання потребує не просто пе-

реходу на сучасні технології, а й упровадження певного комплексу відносин – «корпоративної культури».

Як бачимо з рис.3.1 , насамперед потрібно провести маркетингові дослідження, які дають можливість виявити незадоволені потреби споживачів на ринку. Людські потреби є безмежні, а ресурси для задоволення потреб обмежені, тому людина вибирає тільки ті, які найкраще задовольняють її потреби в межах фінансових можливостей [39]. Це можна зробити за допомогою таких методів [40]:

- спостереження – аналітичний метод, за допомогою якого дослідник вивчає поведінку споживачів, торговельного персоналу; інколи він поводить як учасник подій (активне спостереження);
- опитування – передбачає з'ясування позиції людей, їх поглядів на ті чи інші проблеми на підставі відповідей на заздалегідь підготовлені запитання (опитування);
- панель – неодноразове збирання даних з однієї групи досліджуваних через рівні проміжки часу;
- експеримент – метод, за допомогою якого можна з'ясувати реагування досліджуваної сукупності людей на певні фактори чи на їх зміну.

Під час проведення маркетингових досліджень необхідно дослідити: місткість ринку та можливість його сегментування; кон'юнктуру товарного ринку; попит і прогнозування збуту; конкурентів на макро- та мікрорівнях; поведінку споживачів. [28]

Процес формування маркетингової стратегії підприємства починається з формування цілей маркетингу підприємства, які узгоджуються з потребами споживачів, рівнем конкуренції. Інформація про потреби споживачів і рівень конкуренції підприємства збирається на першому етапі створення інноваційної продукції, коли проводяться маркетингові дослідження. Цілі маркетингу також повинні узгоджуватися із результатами SWOT-аналізу, який полягає у визначенні сильних та слабких сторін внутрішнього середовища та маркетингових ризиків і можливостей зовнішнього середовища. Далі формується ма-

ркетингова стратегія підприємства та стратегії для кожної з компонентів маркетингу. Незважаючи на те, що базова ціль функціонування усіх підприємств на ринку однакова (одержання прибутку), не існує єдиної маркетингової стратегії стосовно її досягнення, яка була б прийнята для усіх підприємств. Різноманітність маркетингових стратегій пояснюється різницею в їхніх складових елементах – у конкурентних позиціях підприємств, маркетингових цілях, фінансових, виробничих, технологічних можливостях та кадровому забезпеченні [41].

3.2. Технології Індустрії 4.0 для зростання продуктивності та безпеки на промислових підприємствах

Індустрія 4.0 (Industry 4.0) — наступний етап цифрової трансформації виробничих підприємств, що супроводжується індустріальним Інтернетом речей, аналізом великих даних, штучним інтелектом, новим поколінням роботів, доповненою реальністю тощо (табл. 3.2). Загалом це призведе до кращої синергії між ІТ та ОТ, зміни бізнес-моделей та значного прискорення розвитку інновацій [42].

Важливо розрізняти терміни «Четверта промислова революція» та «Індустрія 4.0» (Industry 4.0). Перший визначає проникнення нових технологій 4.0 та їхній вплив на всю економіку й соціальну сферу – розумні міста, будинки, сільське господарство, енергетику, інфраструктурні об'єкти, фінанси, державне управління, охорону здоров'я, освіту та ін. Індустрія 4.0 належить, перш за все, до сфери виробництва матеріальних продуктів [43].

Таблиця 3.2

Визначення поняття «Індустрія 4.0» у науковій літературі [44]

Автор(-и)	Визначення або тлумачення поняття
-----------	-----------------------------------

Р. Шлепфер, М. Кох, Ф. Меркофер	Майбутня стадія розвитку організації та управління усіма процесами ланцюга доданої вартості, що задіяні в обробній промисловості
В. Вальстер, Г. Хамчишкін	Єдиний інтегрований процес, в якому виробниче устаткування та продукція виступають активними системними компонентами, що керують своїми виробничими та логістичними процесами
І. Хель	Індустрія 4.0 – виробнича сторона, яка є орієнтованим на споживача «Інтернетом речей», в якому предмети побуту (від автомобілів до тостерів) будуть підключені до Інтернету
Група експертів	Комбінування виробничих методів із найсучаснішими інформаційно-комунікаційними технологіями. Основу таких технологій складають інтелектуальні, цифрові мережеві систем, завдяки яким виробничий процес є самокерованим. В Індустрії 4.0 люди, машини, обладнання, логістичні системи та вироби спілкуються та співпрацюють один з одним безпосередньо
Н. Ястреб	Розвиток глобальних промислових мереж, створення інтелектуального виробництва (Smart Factory), впровадження кіберфізичних систем, розповсюдження сервісів автоматичної ідентифікації, збору даних, машино-машинної взаємодії тощо
Х. Кагерманн, В.-Д. Лукас, В. Вальстер	Засіб підвищення конкурентоздатності німецької обробної промисловості шляхом посиленого впровадження в заводські процеси «кіберфізичних систем»
Дж. Лі	Створення інтелектуальних установок, які матимуть власну свідомість, самі здійснюватимуть прогнозування та взаємодію, а також самостійно виконуватимуть оптимізацію та зміну конфігурації
Група експертів	Проект «Індустрія 4.0» ґрунтується на ідеях «Інтернету речей» (Internet of Things – IoT) та «Кіберфізичних систем» (Cyber-Physical Systems – CPS). Мова йде про перетворення неживих предметів (компонентів виробничої системи) в активних користувачів Інтернету
М. Рюсман, М. Лоренц, Ф. Герберт, М. Вальднер, Я. Юстус, П. Енгель, М. Харніш [23]	«Індустрія 4.0» є баченням промислового виробництва в майбутньому, яке ґрунтується на дев'яти розробках (результатах) технічного прогресу: великі дані та їх аналіз (Big Data and Analytics); автономні роботи (Autonomous Robots); моделювання (Simulation); горизонтальна та вертикальна системна інтеграція (Horizontal and Vertical System Integration); промисловий Інтернет речей (The Industrial Internet of Things); кібербезпека (Cyber security); хмари (The Cloud); адитивне виробництво (Additive Manufacturing); розширена (або віртуальна) реальність (Augmented Reality). «Індустрія 4.0» – це «кіберфізичні системи», які взаємодіють за допомогою Інтернету, аналізують дані для прогнозування поламок, самостійно налаштовуються та адаптуються до змін

Теперішня практика розвинених країн показує, що в умовах четвертої промислової революції тільки сучасна розвинена промисловість визначає швидке і якісне зростання економіки країни. Стратегічне значення при цьому має підвищення конкурентоспроможності переробної промисловості. Так, у

Німеччині 2011 р. була розроблена концепція і затверджена програма розвитку промисловості «Індустрія 4.0».

Підтримка вектора Індустрії 4.0 формує відповідну промислову політику, яка знаходить відображення в реалізації різними країнами програм, спрямованих на нарощування науково-технологічного та промислового потенціалу, вдосконалення інноваційної системи, оновлення технологічних систем.

За даними європейської статистики, найбільша концентрація в ЄС високотехнологічних виробництв спостерігається в Італії, далі йдуть Німеччина, Франція і Польща, в сукупності формують понад 60 % високотехнологічного промислового потенціалу. Для порівняння, в Україні цей сектор займає невелике значення. Так, за даними Світового банку, в Україні частка високотехнологічної продукції упродовж останніх трьох років поступово знижувалася, і 2018 року становила 5,41 % промислового експорту, а 2015 року цей показник досягав 8,52 %. Для інших країн-сусідів, наприклад Білорусі, також спостерігаються подібні тенденції: частка високотехнологічної продукції в експорті знижується з 4,85 % 2016 р. до 3,49 % 2018 року. Натомість середній показник у світі становить 16,3 % 2017 року (рис. 3.2) [44].

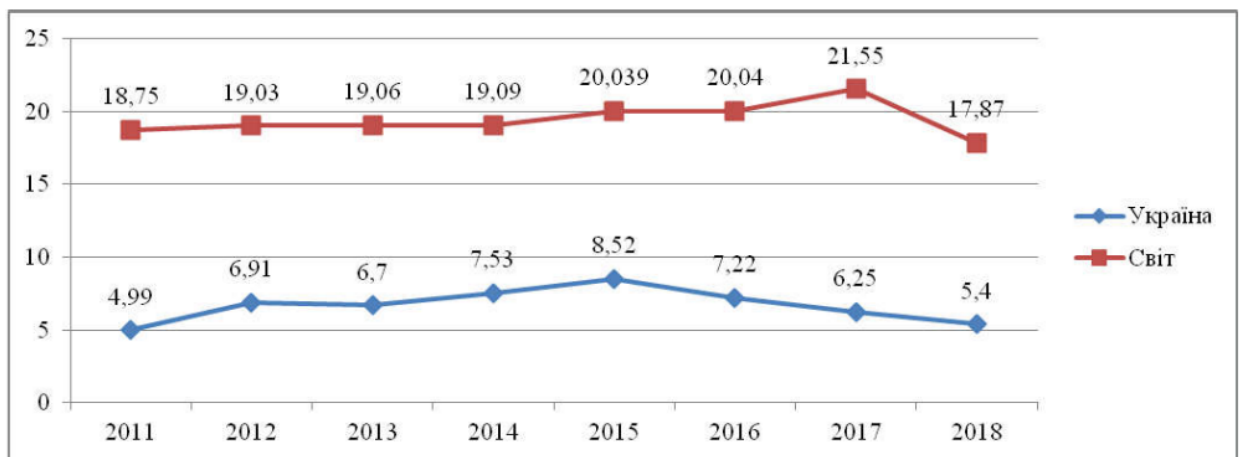

Рис. 3.2. Експорт високотехнологічних товарів в Україні та світі, [44].

Історія поняття "Індустрія 4.0" бере свій початок у 2011 р. з промислового ярмарку в Ганновері. Саме там уперше публічно заговорили про ширше поєднання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) з промисловим виробництвом і застосували цей новий термін.

Індустрія 4.0, подібно до своєї «попередниці» (третьої промислової революції), базується на ІКТ. Тому її часом розглядають лише як наступний етап третьої промислової революції, впровадження якої досі триває у багатьох країнах світу (у т.ч. в Україні). Однак, якщо Індустрія 3.0 передбачала звичайну комп'ютеризацію та автоматизацію, то серед важливих елементів нового типу виробництва - кібер-фізичні системи, big data, штучний інтелект, 3D-друк та інше (табл. 3.3). Також, йдеться також про еволюцію й самих моделей роботи бізнесу. Саме тому можна говорити про зміну парадигми у виробництві та про нову промислову революцію [45].

Таблиця 3.3

Розробки, які складають основу «Індустрії 4.0» [44]

Розробки	Сутність розробок
Великі дані та їх аналіз (Big Data and Analytics)	Завдяки інформаційно-комунікаційним засобам і технологіям обсяг структурованих і неструктурованих даних у бізнесі, що надходять з великої кількості різних джерел, лише зростає та виникає проблема оперативного здобуття з них потрібної цінної аналітичної інформації, для прийняття виважених та ефективних управлінських рішень. Процес пошуку у великому обсягу потрібної інформації та її подальша обробка й дістали назву «Великі дані». Окрім того, залишається актуальною й процедура інтелектуального аналізу даних (Data Mining)
Автономні роботи (Autonomous Robots)	Роботи, які спроможні самостійно виконувати завдання без втручання людини. Такі роботи у вигляді, наприклад, різного виробничого устаткування, є важливим компонентом Індустрії 4.0 тому, що саме вони є основою кіберфізичних систем
Моделювання (Simulation)	Використовується на етапах проектування виробничих бізнес-процесів, окремого нового виробничого устаткування чи нової продукції. Проте в Індустрії 4.0 моделювання буде активно залучено й у самому процесі виробництва, наприклад, на етапі тестування та налаштування устаткування тощо. Виробництво, яке працює у фізичному (реальному) світі, буде мати ідентичну детальну до найменших дрібниць віртуальну модель. Віртуальна модель виробництва та реальне виробництво будуть тісно взаємопов'язані та відповідати повністю один одному. Завдяки цьому, наприклад, у разі необхідності внесення змін у виробництво, такі зміни можуть бути протестовані та оптимізовані на віртуальній моделі, а потім перенесені в реальний світ. Це дозволить економити час, кошти та підвищувати інноваційність виробництва через те, що «у віртуальному світі невдалі рішення будуть виявлені швидко і за менші кошти»
Продовження табл. 3.3	
Промисловий Інтернет речей	Пов'язуватиме усі компоненти виробництва в єдину мережу обміну інформацією в режимі реального часу

(The Industrial Internet of Things)	
Горизонтальна та вертикальна системна інтеграція (Horizontal and Vertical System Integration)	Сучасні інформаційно-комунікаційні засоби та технології дозволяють поєднати в єдиний інформаційний простір у межах одного підприємства всі його підрозділи, в межах одного логістичного ланцюга постачання всіх його учасників. Проте не завжди навіть підрозділи одного підприємства працюють в єдиній інформаційній системі, вже не кажучи про різні окремі підприємства. В Індустрії 4.0 такого не може бути, усе повинно бути поєднано між собою в єдиний інформаційний простір. Жорстка ієрархічна система доступу до інформації на підприємствах чи між підприємствами в умовах Індустрії 4.0 буде зруйнована: об'єкти, підключені до промислового Інтернету речей, зможуть отримувати будь-яку інформацію напряду незалежно від інформаційного рівня
Кібербезпека (Cybersecurity)	Передбачає проведення заходів, які пов'язані із захистом місць зберігання та обробки даних, мереж їх передачі. Наразі підприємства можуть себе убезпечити від різного шкідливого програмного забезпечення та кібератак, обмежуючи доступ до Інтернету, постійно перевіряючи вхідні інформаційні електронні потоки тощо. Проте в Індустрії 4.0 усе буде постійно підключене до промислового Інтернету речей, а тому актуальність проблема кібербезпеки буде лише підвищуватися. І хоча зараз існує низка захищених протоколів та механізмів передачі даних, проте потреба в них буде лише зростати
«Хмари» (The Cloud)	Велика кількість інтелектуальних пристроїв буде генерувати великий обсяг різної інформації, яка повинна надійно зберігатися, швидко оброблятися та бути доступною будь-якому пристрою з різних точок доступу миттєво. Для цього найкраще наразі підходять «хмарні» технології, продуктивність яких лише тільки зростає, забезпечуючи майже миттєвий доступ та обробку даних
Аддитивне (додашкове) виробництво (Additive Manufacturing)	Основою такого виробництва є 3D-друк, за допомогою якого вже зараз створюються прототипи майбутньої готової продукції та виробляються нескладні деталі чи готова продукція. Такий друк має широкі перспективи у виробництві за індивідуальним замовленням невеликих партій продукції, дозволяє знизити складські запаси та витрати на логістичні послуги тощо
Розширена (або віртуальна) реальність (Augmented Reality)	В «Індустрії 4.0» буде використовуватися людиною (працівниками підприємств) для навчання, прийняття різних рішень тощо. Наприклад, виробниче устаткування вийшло з ладу. Працівник підходить до такого устаткування в спеціальних окулярах і бачить на екрані як саме устаткування в режимі реального часу, так інформацію, яка йому має допомогти у вирішенні проблеми (інформацію щодо можливої поломки, інструкції щодо її усунення тощо)

Аналізуючи досвід розвинених країн щодо здійснення структурних трансформацій, варто зазначити, що більшість провідних країн через свою структурну політику прагнуть створити умови для зростання промисловості та конкурентоспроможності економічних систем. Так, країни, що розвиваються, прагнуть подолати пастку середніх доходів, а також провести техно-

логічний «апгрейд» економіки, країни Перської затоки використовують її для диверсифікації національних економік, а ряд африканських країн вбачають у ній засіб подолання бідності. Промислова політика ЄС спеціально спрямована на: прискорення пристосування промисловості до структурних змін; формування середовища, сприятливого для ініціативи та розвитку підприємств у ЄС, особливо малих і середніх; створення середовища, сприятливого для співпраці між підприємствами; сприяння кращому використанню промислового потенціалу політики інновацій, досліджень і технологічного розвитку.

Наслідуючи передовий досвід розвинених країн, Україна повинна сформулювати активну промислову політику для забезпечення перспектив економічного зростання і подолання накопичених структурних проблем і дисбалансів у розвитку промисловості, спричинених незавершеністю і непослідовністю реформ, поглиблених світовими кризами, політичним та воєнним протистоянням з РФ. Негативний вплив зовнішніх факторів частково знівелювано після підписання Угоди про асоціацію з ЄС поступовою адаптацією національного законодавства відповідно до кращих міжнародних практик, поліпшенням бізнес-клімату та дерегуляцією підприємницької діяльності, розвитком державно-приватного партнерства [46].

Важливі характеристики, які в результаті роблять фабрики та заводи «розумними», це [49]:

- Інтероперабельність: кіберфізичні системи дозволяють людям та розумним лініям (фабрикам) ефективніше з'єднуватись одне з одним.
- Віртуалізація: у 4.0 можливо створювати віртуальні копії розумних фізичних об'єктів (масштабованих від окремих пристроїв чи машин до цілих заводів) і, відповідно, запускати різні механізми симуляцій, моделювання, а також оцінки реального стану.
- Децентралізація: на відміну від високоцентралізованих підходів, у 3.0 і 4.0 кожна кіберфізична підсистема може робити власні рішення та взаємодіяти з іншими найбільш оптимальним способом.

- Реальний час: усі дані та їх аналітику можливо отримувати в реальному часі.
- Орієнтація на сервіси: кількість різних сервісів, як щодо взаємодії пристроїв та систем між собою, так і щодо взаємодії з людьми та учасниками екосистеми, зростає в рази.
- Модульність: гнучка адаптація розумних фабрик до зовнішніх змін так само зростає, оскільки можна легко змінювати чи розширювати окремі модулі систем управління.

В АППАУ – і що стосується промисловості, в 2016 році були визначені більш прозаїчні та приземлені переваги нових технологій як [48]:

1. Здешевлення та прискорення інтеграції – горизонтальної та вертикальної. Це те, чого не вистачає сьогодні для повного контролю та покращення ефективності українських підприємств. Це являє собою великою проблемою оскільки більшість даних вводиться в системи управління типу ERP вручну або ж їх просто немає. Відповідно чимало виробничих KPI. Рішення через традиційні MES та подібні системи – дуже дорогий шлях, що займатиме багато часу. Використання нових технологій, але на вже добре зарекомендованих стандартах – може значно прискорити реалізацію цього завдання.

2. Заміна традиційних серверних технологій на хмарні так само здешевлює рішення та обслуговування систем управління. Відповідно ми реально можемо нарощувати сферу послуг SaaS.

3. Для інтеграторів та вендорів нові тренди також означають створення та розвиток нових ніш-сегментів та відповідних рішень. Як один з останніх прикладів – див. рішення Інфоком в області безпілотного управління. Також новий сегмент, що очікується в значному рості – аналітика даних. Згідно McKinsey, найбільше даних є саме в промисловості, але сьогодні тільки 5% з них використовується для прийняття управлінських рішень. Подібні приклади ми всюди бачимо й в українській промисловості.

4. Значне зростання окремих традиційних сегментів – наприклад, все що стосується низової автоматики має бути «розумним». Інші експерти

та джерела ясно вказують, як буде відбуватись промислова діджиталізація – саме через масове впровадження розумних пристроїв (smart devices). Це дає багаторазове збільшення загальних обсягів ринку АСУ ТП, який сьогодні жаліється на стагнацію та падіння обсягів.

5. Прискорення розвитку учасників ринку АСУ ТП: сьогодні ми відкритим текстом говоримо про консерватизм наших вендорів та інтеграторів (а далі відповідно – й замовників). Тренди 4.0, зближення та здорова конкуренція з ІТ дадуть потужний поштовх нашому ринку й це насправді давно треба. При цьому ми чітко орієнтуємось на ключову різницю між трендами ІоТ (де вже домінує ІТ) та Industry 4.0 (перевага залишиться за АСУ ТП)

6. Як продовження попереднього – це виведе на арену нових, більш конкурентоздатних гравців, а також сприятиме розвитку експортного потенціалу та вітчизняного виробника. Прикладів як Luxoft Energy, який вже створює АСУ диспетчеризації-управління електроенергією для найбільших брендів та замовників світу стає більше і це добре. Розробники з Luxoft на голову випереджають наших «класичних» промислових інтеграторів, оскільки володіють та використовують саме нові технології, і також знають міжнародні стандарти.

7. Ці тренди також однозначно прискорять реформування системи освіти: подібно як бізнеси дивляться на ІТ як зразок для наслідування в області agile, так само й наші ВНЗ та провайдери освітніх послуг розуміють, що треба переорієнтуватись на он-лайн та інтерактивне навчання.

Однак викликом за часів Індустрії 4.0 є знецінення людської праці перед технологіями. Тому рішення слід шукати в активізації інтелекту та творчих здібностей. Великою перевагою є об'єднання наявних якостей та професійних компетенцій персоналу для посилення їх можливостей за рахунок використання нових технологій. На практиці виклики можуть мати як соціальну, так і екологічну природу (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Суспільні виклики в епоху Індустрії 4.0: соціальний та екологічний аспекти [47].

Для перемоги над соціальними викликами в епоху Індустрії 4.0, в основі яких лежить людина та результати її праці в умовах технологічного прогресу, важливо звернути увагу на рівень освіченості людей, їх гнучкість і здатність навчатися новому. Так, ряд експертів у розвинутих країнах світу закликають розробляти стратегії подолання соціальних викликів на національному рівні, що дозволить активізувати впровадження нових технологій у виробництво з одночасною підготовкою до таких змін діючих та потенційних робітників. Екологічні виклики можна зменшити за рахунок запровадження моніторингу ланцюжка постачання і забезпечення його прозорості, активної оптимізації виробництва, промислового обладнання та строку його служби за допомогою цифрових двійників, інтелектуального поповнення запасів свіжих продуктів, запровадження інтелектуальних систем переробки відходів, інтеграції муніципальних і промислових систем управління відходами промисловості. Подолання викликів відбувається за рахунок комбінацій технологій в рамках Індустрії 4.0, що дозволяє трансформувати суспільство та отримати вигоду за рахунок примноження швидкості технологічних процесів та ефективності виробництва [47].

Відомою консалтинговою компанією BCG у своєму звіті визначено дев'ять складових фундаменту «Індустрії 4.0» (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Складові фундаменту «Індустрії 4.0» за BCG [44]

Складові	Сутність складових
Горизонтальна і вертикальна системна інтеграція	Індустрія 4.0 вимагає перегляду ставлення до даних і мереж. Сьогодні це засіб взаємодії не тільки департаментів всередині підприємства, а й різних підприємств – партнерів по виробничим циклам
Інтернет речей	Пристрої і вбудовані датчики будуть обмінюватися інформацією в режимі реального часу. Концепція «Індустрія 4.0», яка все більше поширюється в Європі, передбачає, що Інтернет речей змінить звичне виробництво
Кібербезпека	Без кібербезпеки неможливе створення довіреного середовища, в якому зможуть працювати мільярди пристроїв і пересічних інформаційних потоків. IT-професіоналами вже створені різні захищені протоколи та механізми, але потреба в них зростатиме в тисячі разів
«Хмари»	Завдання підтримки безлічі типів пристроїв і датчиків, а також маси даних, які генеруються, найкращим чином вирішується за допомогою «хмарних» сервісів, які зможуть забезпечити і необхідну швидкість обробки даних, і масштабованість рішень. Уже сьогодні багато промислових систем моніторингу і контролю переїжджають в «хмари». Продуктивність «хмарних» технологій буде зростати, забезпечуючи час реакції в одиниці мілісекунд
Аналіз великих даних	Доступність даних по всіх фазах і аспектах розробки, виробництва і випробувань продуктів. Додає новий вимір до розуміння виробничого процесу і, відповідно, дозволяє точніше планувати інновації, маркетинг і стратегію розвитку
Моделювання	Маючи в розпорядженні великі дані та велику обчислювальну потужність, підприємства зможуть віртуально моделювати сценарії використання продукту, прискорюючи їх тестування та поглиблюючи інноваційний процес. У віртуальному світі невдалі рішення будуть виявлятися швидко й обійдуться недорого
Адитивне виробництво (3D-друк)	З настанням «Індустрії 4.0» методи адитивного виробництва будуть широко застосовуватися для виготовлення за індивідуальним замовленням невеликих партій продуктів, які будуть поєднувати в собі переваги складних конструкцій при мінімальній вазі. Високопродуктивні децентралізовані системи адитивного виробництва дозволять знизити витрати на транспортування та скоротити складські запаси
Доповнена реальність	Подібні системи (вже прокладають собі шлях на ринок у вигляді Google Oculus Rift і Microsoft HoloLens) будуть відігравати важливу роль в підвищенні продуктивності праці й якості прийняття рішень. Прикладами подібних додатків можуть служити віртуальні тренінги та інструктаж прямо по ходу роботи. Працівники отримуватимуть інструкції по заміні несправного вузла безпосередньо в той момент, коли вони розглядають цей самий несправний вузол. Необхідна інформація буде відразу демонструватися в полі зору працівника за допомогою пристроїв доповненої реальності, наприклад «віртуальних окулярів»
Роботи	Роботи в більшості являють собою механічні руки, що працюють на складальних лініях, але їх інтелект зростає, що дозволяє з їх допомогою вирішувати більш складні завдання, ніж виконання складальних операцій

Існують питання стосовно поточних умов розвитку Індустрії 4.0 в Україні. На державному рівні у нашій країні формалізація стратегій Індустрії

рії 4.0 відбулась у 2017 р. в рамках національної програми Digital Agenda Ukraine. У наступному 2018 р. було розроблено проєкт Національної стратегії «Індустрія 4.0». Наразі, на державному рівні відсутній цілісний документ для стимулювання розвитку Індустрії 4.0. Проте в країні діє національний рух «Індустрія 4.0 в Україні», який було створено зусиллями експертів «Асоціації підприємств промислової автоматизації України» і до складу якого входять близько 100 компаній-інноваторів. Цей рух об'єднує зусилля у сфері автоматизації представників провідних закладів освіти та науки, а також практичних розробок вітчизняних інноваторів. Однак на практиці лише незначна кількість виробників (здебільшого це представники металургії та машинобудування) демонструють переваги Індустрії 4.0. Близько 95% інноваційного обладнання та технологій мають імпортне походження. [47]

Для розвитку промисловості важливим є продовження основних реформ і зусиль з поліпшення інвестиційного клімату. Але це не є перешкодою для впровадження більш точкових заходів із розвитку промисловості та впровадження індустрії 3.0/4.0 [45]:

- Першочерговим завданням є закінчення роботи над формулювання промислової політики Уряду. Це може бути зроблено через прийняття Стратегії розвитку промислового комплексу або іншого документа, що сформулює позицію уряду щодо промислової політики. Інші програмні документи уряду (чинні та проєкти) варто узгодити із цією концепцією державної політики.
- Державну промислову політику необхідно зосереджувати на покращенні правил гри не лише промисловості, але й економіки в цілому. Це традиційний набір реформ, таких як боротьба з корупцією, реформа судів, оновлення освітньої системи, розвиток фінансового сектору, поліпшення інвестиційного клімату через зменшення регуляторного навантаження на бізнес і впровадження прозорих та рівних правил гри.
- Основна ініціатива має виходити від промисловців, але з використанням підтримки держави. Необхідно створити національну та регіональ-

ні платформи 4.0 за прикладом країн ЄС, які об'єднували б державні інституції, бізнес і науковців. Старт для цього вже дав національний рух "Індустрія 4.0 в Україні".

- З огляду на обмеженість бюджетного фінансування варто утримуватися від запровадження великих нових програм держдопомоги промисловим підприємствам у вигляді податкових пільг або прямих субсидій.
- Надана державною допомога суб'єктам господарювання має відповідати міжнародним зобов'язанням: вона не повинна спотворювати конкуренцію та умови зовнішньої торгівлі.
- Потрібно працювати над розширенням джерел фінансування для інноваційних проектів у промисловості.
- Необхідно підтримувати створення нових підприємств і технологічне оновлення промислових МСП. Цей напрям може бути перспективним для залучення донорських і державних коштів, наприклад, на проведення технологічного аудиту МСП і підтримку стартапів.
- Освіта, наука та промислова політика - розвиток промисловості загалом та інновацій, зокрема, потребують ретельного перегляду системи освіти в Україні. Технічні ВНЗ мають стати невід'ємним елементом інноваційного сектору в країні із тісними зв'язками з промисловими підприємствами. Важливого значення набуває реформа професійно-технічної освіти, яка покликана готувати кваліфіковані кадри для промислових підприємств

Висновки до розділу 3

Конкурентоспроможність – одне із широкоживаних економічних понять, яке не має загальновизнаного трактування. Воно використовується для опису в ринкових економіках подій, що пов'язані з конкурентними змаганнями за споживача.

Конкурентоспроможність підприємств є важливими й актуальними як для економіки країни в цілому, так і для окремих виробників.

Конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей продукції, яка забезпечує здатність підприємства конкурувати з аналогами на конкурентному ринку в певний період часу

«Індустрія 4.0» являє собою етапом цифрової трансформації виробничих підприємств. «Індустрія 4.0». була розроблена і затверджена у Німеччині 2011 р.

Для розвитку промисловості важливим є: закінчення роботи над формулювання промислової політики Уряду; державну промислову політику необхідно зосереджувати на покращенні правил гри не лише промисловості, але й економіки в цілому; основна ініціатива має виходити від промисловців, але з використанням підтримки держави; з огляду на обмеженість бюджетного фінансування варто утримуватися від запровадження великих нових програм державної допомоги промисловим підприємствам у вигляді податкових пільг або прямих субсидій; надана державною допомога суб'єктам господарювання має відповідати міжнародним зобов'язанням; потрібно працювати над розширенням джерел фінансування для інноваційних проектів у промисловості; необхідно підтримувати створення нових підприємств і технологічне оновлення промислових МСП; освіта, наука та промислова політика – розвиток промисловості загалом та інновацій, зокрема, потребують ретельного перегляду системи освіти в Україні.

ВИСНОВКИ

Отже, глобалізацію можна вважати планетарним явищем, яке з'явилося наприкінці XX ст. Поширюється майже на всі сторони суспільного життя, охоплює як економічну, так і політичну, соціокультурну його сфери. Також це процес зростання взаємозв'язків та взаємозалежності окремих країн та їх економік. Глобалізація також передбачає розділення виробничих процесів між країнами і процесом безперешкодного переміщення капіталів, товарів, послуг, робочої сили, універсалізації господарського життя, який формує економічний простір як однорідну субстанцію і є передумовою трансформації сучасного світу в «мегасупільство».

Але глобалізація також породжує і глобальні проблеми. До них відносять: демографічна проблема, спричинена швидким зростанням населення в найбільш бідніших країнах світу, продовольча проблема, деградація земель, енергетична і сировинна проблема, проблема миру і роззброєння, політичні проблеми, проблема подолання відсталості країн, що розвиваються, екологічні проблеми – пов'язані з інтенсивним руйнуванням довкілля, що робить нашу планету непридатною для життя, соціальні проблеми, економічні проблеми, проблема війни і миру та гонки озброєнь в глобальному масштабі, економічного і політичного протистояння Сходу і Заходу, Півночі та Півдня, вирішення регіональних релігійних і військово-політичних конфліктів в Європі, Азії та Африці, знищення природних ресурсів забруднення довкілля збіднення генофонду Землі.

Конкурентоспроможність підприємства це здатність підприємства створювати, виробляти і продавати товари та послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж в аналогічній продукції конкурентів.

Існує декілька видів конкуренції, таких як: внутрігалузева, міжгалузева, міжнародна, вільна, регульована. Конкуренція може відбуватися на таких рівнях: місцевому (у групі, відділі, організації), регіональному (в районі, місті,

області), національному (в країні), міжнаціональному (в кількох країнах), глобальному (в світовому масштабі без чітко окреслених країн).

Конкуренція має як позитивні переваги (впровадження нової техніки та технології; розвиток науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок; впровадження нових форм та методів організації виробництва й праці; підвищення кваліфікації та перепідготовка працівників; розвиток інформаційної системи у фірмах; пошук оптимальних критеріїв виробництва; зниження цін на продукцію, підвищення її якості, удосконалення дизайну; економія усіх видів використовуваних ресурсів; удосконалення управління виробництвом.) так і недоліки (надмірні витрати на рекламу; розорення значної кількості дрібних, середніх, інколи й частини крупних товаровиробників; фінансові спекуляції й махінації з метою «поглинання» конкурентних фірм; зловживання економічною владою з боку гігантських монополій, придушення вільної конкуренції; злочинність і корупція).

«Індекс глобальної конкурентоспроможності за допомогою якого можна розрахувати конкурентоспроможність кожної країни.

Існують декілька факторів, які впливають на конкурентоспроможність підприємства, а саме: виробничий потенціал, ресурсний потенціал, технологічний потенціал, кадровий потенціал, інноваційний потенціал, інвестиційний потенціал, маркетинговий потенціал, ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства.

Причинами зниження конкурентоспроможності підприємств можуть бути погіршення якості ресурсів, зменшення тиску з боку споживачів, старіння технологій, хибні цілі та завдання, втрата підприємством швидкої адаптації, ослаблення внутрішньої конкуренції, коливання кон'юнктури ринку, зниження конкурентного потенціалу, відсутність чіткої стратегії.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства необхідно здійснювати інноваційну діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нової конкурентоспроможної продукції.

Проблема підвищення конкурентоспроможності від окремого виду продукції, бізнес-процесу до підприємства в цілому залежить від вирішення проблеми використання наявних резервів.

Було досліджено поняття «Індустрія 4.0». Це наступний етап цифрової трансформації виробничих підприємств, що супроводжується прискореним впровадженням технологій, таких як промисловий інтернет речей, аналітика великих даних, штучний інтелект, нове покоління роботів, доповнена реальність тощо.

Також існує термін «Четверта промислова революція» це проникнення нових технологій 4.0 та їхній вплив на всю економіку й соціальну сферу – розумні міста, будинки, сільське господарство, енергетику, інфраструктурні об'єкти, фінанси, державне управління, охорону здоров'я, освіту та ін.

За даними європейської статистики, найбільша концентрація в ЄС високотехнологічних виробництв спостерігається в Італії, далі йдуть Німеччина, Франція і Польща, в сукупності формують понад 60 % високотехнологічного промислового потенціалу.

Основні характеристики «Індустрії 4.0» такі: інтероперабельність, віртуалізація, децентралізація, реальний час, орієнтація на сервіси, модульність.

«Індустрії 4.0» складається із таких основних розробок: великі дані та їх аналіз, автономні роботи, моделювання, промисловий Інтернет речей, горизонтальна та вертикальна системна інтеграція, кібербезпека, «Хмари», адитивне (додаткове) виробництво, розширена (або віртуальна) реальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ринку каоліну в Україні та світі. 2018. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-kaolina-v-ukraine-i-mire-2018> (дата звернення: 14.11.2022).
2. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія [О.С. Власюк, А.І. Мокий, О.І. Іляш, В.І. Волошин, М.І. Флейчук, Т.О. Власюк та ін.] / за заг. ред. О.С. Власюка. – К. : НІСД, 2017. 384 с.
3. Богацька Н. М., Вітковська А. С., Крупська В. А. Напрями підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.24.html> (дата звернення: 1.12.2022).
4. Бормотова М.В., Залещук В.І. Україна в рейтингу глобальної конкурентоспроможності. *Інфраструктура ринку*. Вип. № 24. Жовтень 2018. С.3-7.
5. Брич В. Я., Охота В. І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: моногр. – Тернопіль : ТНЕУ, 2019. – 212 с.
6. Булах І. В., Надтока Т. Б. Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій : Монографія. Донецьк : ДРУК-ІНФО, 2010. 244 с.
7. Васютіна І.О. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності підприємств. *Держава та регіони*. 2018. №5. С. 114-118.
8. Вашків О.П., Собко О.М., Смерека С.Б. В 23 Управління конкурентоспроможністю продукції : навч. посіб. для студентів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 07 «Управління та адміністрування», спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 272 с.
9. Війна зупинила поставки керамічних глин з України. URL: <https://gmcenter.ua/news/vijna-zupynyla-postavky-keramichnykh-hlyn-z-ukrainy/> (дата звернення: 17.11.2022).

10. Глобальна економіка: Навчальний посібник / Н.М. Вдовенко, Л.В. Богач, В.Л. Гераймович, К.С. Кваша, М.М. Павленко. К. : НУБіП України, 2017. 319 с.
11. Дашко І. М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств в ринкових умовах. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2018/72.pdf (дата звернення: 14.12.2022).
12. Диба М.І., Гернего Ю.О. Виклики Індустрії 4.0 у контексті її становлення на глобальному і національному рівнях. *Економіка України*. 2020. № 6. С. 43-59.
13. Довбенко В.І. Чинники підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за умов глобалізації. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2018. № 6. С. 29-35.
14. Дорошенко А.П. Оцінка ліквідності та платоспроможності в контексті діагностики загального фінансового стану підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_37 (дата звернення: 4.10.2022).
15. Економічна енциклопедія: У трьох томах. / Редкол.: С.В. Мочерний та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. Т. 1. 864 с.
16. Кадирус І. Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3390> (дата звернення: 9.11.2022).
17. Каолін. URL: <https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%9A%D0%B0%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BD.html> (дата звернення: 15.11.2022).
18. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник / І.А. Дмитрієв, І.М. Кирчата, О.М. Шершенюк – Х.: ФОП Бровін О.В., 2020. 340 с.
19. Кошельок Г.В., Царьов О.С. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. *Підприємницька модель економіки та управління*

розвитком підприємства: тези II Міжнародної науково-практичної конференції (6-8 листопада 2019 р.). Житомир, 2019. С.217-219.

20. Крикавський Є.В., Косар Н.С., Мних О.Б., Сорока О.А. Маркетингові дослідження: Навч. посібник. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід». 2004. 288 с.

21. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2006. 152 с.

22. Кушніренко О. М., Гахович Н. Г. Вплив технологій Індустрії 4.0 на структурні трансформації в економіці. Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування. 2020. Вип. 4. С. 64–73.

23. Липов В. В. Глобальна економіка : навчальний посібник : у 2-х частинах. Частина 1. Теоретичні засади глобальних досліджень. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 228 с.

24. Миценко І. М. Трансформація системи управління зовнішньоекономічною та інвестиційною безпекою України в умовах глобалізації : монографія / І. М. Миценко, І. Г. Бабець ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : Поліграф-Сервіс, 2021. - 464 с.

25. Міжнародна економіка : навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. М. Миценко, Н. В. Стежко. Кіровоград : КНТУ: Поліграф-Сервіс. 2013. 639 с.

26. Мороз Л.І., Адельшінова О.Р. Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2008. №18 (611). С.147-155.

27. Мороз Л.А., Чухрай Н.І. Маркетинг: Підручник. 3-є вид. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка»; «Інтелект-Захід», 2005. 244 с.

28. Неметалічні корисні копалини України: Підручник / В.А. Михайлов, Г.Ф. Виноградов, М.В. Курило, Л.С. Михайлова, В.В. Шунько, В.І. Шевченко, О.В. Грінченко, О.Л. Гелета, Д.М. Щербак. Видання 2-е, виправлене і доповнене. К.: ВЦ "Київський університет", 2007. 507 с.

29. Павлова В.А., Губарєв Р.В. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку*. Економічні науки. 2014. URL: <https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/20.pdf> (дата звернення: 5.12.2022).
30. Панасенко Д.А. Конкурентоспроможність підприємства: шляхи підвищення. *Львівська політехніка*. 2019. № 727. С. 270-276.
31. Піскун І.А. Аналіз сировинної бази каоліну України та роль України на світовому ринку каолінової сировини. Тези VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «*Перспективи розвитку гірничої справи та раціонального використання природних ресурсів*», 29 жовтня 2020 року. Житомир : Житомирська політехніка, 2020. С. 2-5.
32. Полупан П. М. Теоретичні основи формування конкурентної стратегії фінансового розвитку підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 45-52.
33. Примак Т.О. Маркетинг: Навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 228 с.
34. Продіус Ю.І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства в умовах ЗЕД (на прикладі ТОВ «Седна С»). *Економіка: реалії часу*. 2013. №1(6). С. 112-116.
35. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 15.11.2022).
36. Ринок каоліну в Україні та світі: наш спад на тлі зростання світового попиту. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/rynok-kaolina-v-ukraine-i-mire-nash-spad-na-fone-rosta-mirovogo-sprosa> (дата звернення: 12.11.2022).
37. Розвиток національної торговельної політики для підвищення конкурентоспроможності економіки України : колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2021. 313 с.

38. Скоробогатова Н. Є. Використання технологій індустрії 4.0 в умовах пандемії COVID-19. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*. II Міжнародна науково-практична конференція. 2021. URL: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230941> (дата звернення: 19.11.2022).
39. Сьомак О. М. Аналіз експорту та імпорту добувної галузі України. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 123-127.
40. Сьомак О. М. Аналіз сучасного стану видобувної галузі. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2020. Вип. 1 (45). URL: <http://pbo.ztu.edu.ua/article/view/203174/203068> (дата звернення: 29.11.2022).
41. Халатур С. М. Методологія оцінки ліквідності та платоспроможності сільськогосподарських підприємств / С. М. Халатур, Л. І. Бровко, Т. О. Моруга. *Економіка та держава*. 2017. № 12. С. 56-60.
42. Хаустова В. Є., Крамарев Г. В., Зінченко В. А. Інноваційно-технологічне забезпечення модернізації пріоритетних галузей промисловості України. *Бізнес Інформ*. 2019. №3. С. 218–228.
43. Чайка Т.Ю., Лошакова С.Є., Водоріз Я.С. Розрахунок коефіцієнтів ліквідності за балансом, урахування фінансових і виробничих особливостей підприємства під час здійснення коефіцієнтного аналізу ліквідності. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 900-908.
44. Шумейко Я. Г. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. URL: http://www.confcontact.com/2016-ekonomika-i-menedzhment/2_shumejko.htm (дата звернення: 15.12.2022).
45. Ягельська К.Ю., Мірошніченко В.В. Діагностика конкурентоспроможності підприємства в механізмі формування його конкурентної стратегії. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 4(21). С. 81-86.
46. Яка промислова політика потрібна Україні для переходу до Індустрії 4.0? URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/yaka-promislova-politika-potribna->

[ukrayini-dlya-perehodu-do-industriyi-4-0-307765 .html](#) (дата звернення: 20.11.2022).

47. Індустрія 4.0 – що це таке та навіщо це Україні
<https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/>

48. Стратегія розвитку «Індустрія 4.0»
<file:///E:/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%204-0%20%D0%B23.pdf>

49. INDUSTRY 4.0: AN AUSTRALIAN PERSPECTIVE, Recommendations Report to Australian Government – Department of Industry, Innovation and Science. March. 2017

50. MiningWorld Ukraine. URL: <https://miningworld.com.ua/uk-UA/> (дата звернення: 6.12.2022)

51. Richard Baldwin, Davide Rigo. The Changing Paradigm of Trade in the 21st Century. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/3/the-changing-paradigm-of-trade-in-the-21st-century/> (дата звернення: 28.11.2022).